

संरक्षण सुधारणांचे नवे पर्व

लक्ष्यवेध

प्रतिनिधी

भारताने २०२५ हे वर्ष 'संरक्षण सुधारणा वर्ष' म्हणून घोषित केले आहे. लष्कर, नौदल आणि हवाई दल यांच्यात समन्वय वाढविण्यासाठी, 'इंटीग्रेटेड थिएटर कमांड'ची अंमलबजावणी करणे हा त्यामागील प्रमुख उद्देश. त्यामुळे लष्कर तांत्रिकदृष्ट्या प्रगत, लढाईसाठी सज्ज दल म्हणून विकसित होऊ शकले अशीही धारणा. संरक्षण मंत्रालयाचा महत्वाकांक्षी उपक्रम म्हणून 'इंटीग्रेटेड थिएटर कमांड्स' याचा उल्लेख करावा लागेल. यात तिन्ही दलांच्या क्षमतेला एकाच संरचनेत एकत्रित आणायचे आहे. याअंतर्गत, प्रत्येक थिएटर कमांडमध्ये लष्कर, नौदल आणि हवाई दलाच्या तुकडीचा समावेश असेल. ते निर्दिष्ट भौगोलिक क्षेत्रातील सुरक्षा आव्हानांना एकत्रितपणे सामोरे जातील. त्याचवेळी, सुधारणांच्या अंतर्गत संरक्षण खरेदी प्रक्रिया सुलभ करणे, हाही हेतू आहे. कॉंग्रेसी कार्यकाळात संरक्षण क्षेत्रातील साहित्याच्या खरेदीचे दलाल प्रामुख्याने कार्यरत होते. या दलालांना दूर करण्याचे काम केंद्र सरकारने केले आहे. त्या अंतर्गतच पंतप्रधान मोदी यांनी फ्रान्सबरोबर थेट 'राफेल' विमान खरेदीचा केलेला करार, या दलालांना झोंबणारा ठरला होता. कॉंग्रेसी युवराज राहुल यांनी म्हणूनच या कराराचा तपशील उघड करा, अशी बालिशपणाची मागणी करत या करारावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले होते. मात्र, हा करार देशाच्या संरक्षण सिद्धतेसाठी अतिशय आवश्यकअसाच असल्याचे कालांतराने स्पष्ट झाले.

तंत्रज्ञान हस्तांतरण सुलभ करणे, संरक्षण क्षेत्र आणि नागरी उद्योगांमध्ये ज्ञानाची देवाणघेवाण वाढविणे, तसेच संरक्षण उत्पादनातील व्यवसाय सुलभता सुधारण्यासाठी पाऊले उचलली जाणे अपेक्षित आहे. त्याचवेळी, प्रगत तंत्रज्ञानाचे महत्त्व ओळखून सायबर, स्पेस, आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स, मशीन लर्निंग, हायपरसोनिक सिस्टीम आणि रोबोटिक्स या क्षेत्रांवर या सुधारणांमध्ये लक्ष केंद्रित केले जाणार आहे. नवीनतम तंत्रज्ञानाचा उपयोग केल्याने, भारतीय सशस्त्र दलांच्या क्षमतांमध्ये लक्षणीय वाढ होऊ शकते. २१व्या शतकातील आव्हानांना प्रभावीपणे

भारताने २०२५ हे 'संरक्षण सुधारणा वर्ष' म्हणून घोषित केले आहे. शस्त्रांखाचा आयातदार देश ते प्रमुख निर्यातदार देश अशी भारताची शस्त्रांखा बाजारपेठेत नवी ओळख प्रस्थापित होत आहे. २०२५ मध्ये पाच अब्ज डॉलर्सच्या निर्यातीचे लक्ष्य ठेवण्यात आले आहे. ते आता सहजसाध्य होईल, असा विश्वास आहे.

सामोरे जाण्यासाठी, भारताच्या सशस्त्र दलांचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी हे प्रयत्न आवश्यक असल्याचे, संरक्षणमंत्री राजनाथ सिंह यांनी अधोरेखित केले आहे. संरक्षण उत्पादनांचा विश्वासार्ह निर्यातदार म्हणून भारताला स्थान देणे, हा आणखी एक प्राधान्यक्रम आहे. भारतीय उद्योग आणि परदेशी मूळ उपकरण उत्पादक अर्थात ओईएम यांच्यातील भागीदारीला चालना देण्याची संरक्षण मंत्रालयाची योजना आहे.

संरक्षण मंत्रालयाने दिलेल्या माहितीनुसार गेल्या आर्थिक वर्षात भारताची संरक्षण निर्यात १५ हजार, ९१८ कोटी, म्हणजेच २.१ अब्ज डॉलर्सच्या सर्वकालीन उच्चांकावर पोहोचली. केंद्र सरकारने २०२५ पर्यंत संरक्षण निर्यातीत पाच अब्ज डॉलर्सचे लक्ष्य ठेवले आहे. शस्त्रांखाचा सर्वात मोठा आयातदार देश अशी भारताची ओळख आहे. आता त्यांची निर्यात करणारा देश म्हणून भारताचे नाव घेतले जाऊ लागले आहे. त्यासाठी केंद्र सरकारच्या विविध उपाययोजना कळीच्या उरत आहेत. केंद्र सरकारने केलेल्या सुधारणात्मक बदलांमुळे मध्यम ते दीर्घकालीन आयातीवरील देशाचे अवलंबित्व कमी होण्याबरोबरच, देश प्रमुख संरक्षणविषयक करार करत आहे. हे चित्र अर्थातच सुखावणारे असेच आहे.

'ब्राह्मोस' क्षेपणास्त्रासाठी फिलीपिन्सबरोबर, तर अर्मेनियाशी शस्त्रांखाचा करार करण्यात येत आहे. एका संरक्षण इलेक्ट्रॉनिक्स कंपनीने नुकतेच फ्रान्स, इस्रायल तसेच अमेरिकेबरोबर निर्यात करार केले आहेत. 'आत्मनिर्भर भारत' या योजनेअंतर्गत, संरक्षण क्षेत्रात देश स्वावलंबी होण्याबरोबर,

आयात कमी करण्याबरोबर जागतिक संरक्षण बाजारपेठेतील स्वतःचा हिस्सा सुरक्षित करू लागला आहे. अर्थसंकल्पात या क्षेत्रासाठी भरीव निधीची तरतूद केली जात आहे. संशोधन आणि विकास याला केंद्र सरकारने प्राधान्य दिले आहे. 'डीआरडीओ'सारख्या संस्था म्हणूनच आपल्या क्षमतांचा अधिकाधिक वापर करताना दिसून येत आहेत. संरक्षण क्षेत्रातील उत्पादनांसाठी पायाभूत सुविधा मोठ्या प्रमाणावर पुरवल्या जात आहेत. त्याचवेळी खासगी क्षेत्राचा सहभाग वाढवला जात आहे. पाच अब्ज डॉलर्सचे लक्ष्य साधण्यासाठी, भारतासमोर उच्च दर्जाची संरक्षण उत्पादने तयार करण्याचे आव्हान आहे. यासाठी संशोधन आणि विकास तसेच उत्पादन क्षमतांमध्ये गुंतवणूक वाढवावी लागणार आहे. निर्यात बाजारपेठ वाढवणे आवश्यक आहे. नवनवीन देशांपर्यंत पोहोचणे तसेच संधाव्य खरेदीदारांशी संबंध प्रस्थापित करण्याची गरज तीव्र होणार आहे. कंपन्यांना संरक्षण उत्पादनांची निर्यात करण्यास प्रोत्साहित करण्यासाठी, आकर्षक निर्यात प्रोत्साहन देणेही तितकेच महत्त्वाचे आहे.

भारताची संरक्षण उत्पादने अद्याप अन्य देशांइतकी प्रसिद्ध नाहीत. भारत हा निर्यातदार म्हणून ओळख प्रस्थापित करत आहे. भारतातील प्रमुख संरक्षण निर्यातदारांमध्ये, 'हिंदुस्थान एरोनॉटिक्स लिमिटेड'चा समावेश होतो. ही कंपनी 'सुखोई-३०' तसेच 'तेजस' या लढाऊ विमानांची निर्मिती करते. संरक्षण क्षेत्रासाठी इलेक्ट्रॉनिक्स आणि रडार प्रणालीची निर्मिती करणारी 'भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड', लहान शस्त्रे, दारुगोळा आणि अन्य संरक्षण उपकरणे तयार करणारी, 'ऑर्डेन्स फॅक्ट्री बोर्ड', तर 'डीआरडीओ' ही संरक्षण क्षेत्रातील संशोधन आणि विकासासाठी काम करणारी, कंपनी कार्यरत आहे. 'डीआरडीओ'ने 'ब्राह्मोस' क्षेपणास्त्रासह 'अर्जुन' हा रणगाडा तसेच अनेक संरक्षण उत्पादने विकसित केली आहेत. 'टाटा समूह', 'लासिन अॅण्ड टुब्रो', 'महिंद्रा अॅण्ड महिंद्रा' या खासगी क्षेत्रातील कंपन्याही, निर्यात व्यवसायात आहेत. 'तेजस' या लढाऊ विमानाकडे संपूर्ण जगाचे लक्ष लागलेले आहे. अद्याप भारताने कोणत्याही देशाला याची निर्यात केलेली नाही. तथापि, अनेक देशांनी याच्या खरेदीत स्वारस्य दाखवले आहे.

सोलापूर तरुण भारत

आक्षेप

पंतप्रधानांच्या हस्ते नुकताच पायाभरणी झालेला केन-बेतवा नदीजोड प्रकल्प मध्य प्रदेश आणि उत्तर प्रदेशातील बुंदेलखंड भागातील लाखो लोकांसाठी वरदान ठरणार आहे. पण, लाखो लोकांच्या जीवनात सुख-समृद्धी आणणारा हा प्रकल्प अखेरीस मार्गी लागला, ही समाधानाची बाब. पण, त्याचा शुभारंभ होण्यास एवढा विलंब का झाला, याचाही विचार व्हायला हवा.

नदीजोड प्रकल्पाचे शिवधनुष्य

वेधक

पार्थ कपोले

खरं तर केन आणि बेतवा नद्यांना जोडण्याची कल्पना फार पूर्वीपासून मांडण्यात आली होती. मात्र, त्यावर बराच काळ फक्त विचारच सुरू होता आणि तत्कालीन सरकारांना त्यावर कोणताही ठोस निर्णय घेता आला नाही. वाजपेयी सरकारने सुमारे २० वर्षांपूर्वी नदीजोड मोहिमेची रूपरेषा तयार केली होती, याकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही. केन-बेतवा नद्या जोडण्याच्या प्रकल्पाला त्यांच्या जयंतीदिनी हिरवा झेंडा दाखवला गेला, हे अगदी योग्यच. आता हा प्रकल्प निर्धारित वेळेत पूर्ण होईल, याची खात्री किंमत तर वाढतेच. पण, ज्या लोकांना त्याचा फायदा होईल, त्यांना दिलासा देण्यासही विनाकारण विलंब होतो. त्यामुळे त्यांच्यात निराशा निर्माण होते. सरकार बदलल्याने कोणताही बहुउद्देशीय प्रकल्प रद्दला हे योग्य नाही. दुर्दैवाने, हे आपल्या देशात अनेकदा घडते. सरकार बदलल्यानंतर एकतर प्रस्तावित योजनांकडे

दुर्लक्ष होण्याची प्रक्रिया सुरू होते किंवा त्यांना उघड विरोध सुरू होतो. कधी कधी पर्यावरणसन्नेही संघटना विरोधात उभ्या राहतात. कोणताही प्रकल्प राबविताना पर्यावरणाचा विचार केला पाहिजे, हे निःसंशय. पण, एकही झाड तोडू नये आणि कुणालाही विस्थापनाला सामोरे जावे लागू नये, असा आग्रह धरणेही योग्य नाही. पर्यावरण रक्षणाच्या नावाखाली विकासाच्या तसेच, लोककल्याणाच्या विरोधात राजकारण करू नये. हे राजकारण केवळ केन-बेतवा नद्यांना जोडण्याच्या बाबतीत आलेले नाही. पुढे जाणायची इतर अनेक प्रकल्पांच्या बाबतीतही हेच घडले. यापूर्वी 'नर्मदा बचाव आंदोलना'च्या नावाखाली देशात दीर्घकाळ 'सरदार सरोवर' प्रकल्पास विरोध करण्यात आला होता.

नद्या जोडण्याचा मुद्दा हा अटल बिहारी वाजपेयींच्या प्रातीशील विचारांचा परिणाम आहे. देशात २००२ साली देशात दुष्काळसदृश स्थिती होती. त्यावेळी वाजपेयी सरकारने देशातील जलसंधारणाच्या विषयात क्रांतिकारी निर्णय घेण्याचे निश्चित केले होते. यातूनच पंतप्रधान वाजपेयी यांनी नदीजोड प्रकल्पाचा निर्णय घेतला होता. नद्यांच्या परस्पर जोडणीचा मुद्दाही त्यांनी संसदेत उपस्थित केला आणि योजना राबविण्याची तयारीही केली होती. मात्र, २००४ साली वाजपेयी सरकारचा अनपेक्षित पराभव झाल्याने हा मुद्दा थंडावला. पुढे दहा वर्षे कॉंग्रेसप्रणित संयुक्त पुरोगामी आघाडी सरकारने याकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष केले. (पान ४ वर)

सध्या पाकिस्तान आणि तालिबान संघर्ष आणखी चिघळला आहे. काही दिवसांपूर्वी पाकिस्तानने तालिबानला डिवचण्याचा प्रयत्न केला होता. पाकिस्तानकडून तालिबानच्या पत्किका प्रांतात हवाई हल्ले करण्यात आले, ज्यात ५१ लोकांना आपले प्राण गमवावे लागले. पाकिस्तानने यावेळी सात गावांवरसुद्धा हवाई हल्ले केले होते. अफगाणिस्तानच्या जमिनीवरून दहशतवादी हल्ले होत असून, हे हल्ले थांबविण्यासाठी अफगाणिस्तानकडून कोणतेही प्रयत्न केले जात नसल्याचे पाकिस्तानने म्हटले आहे.

पववाटकावण

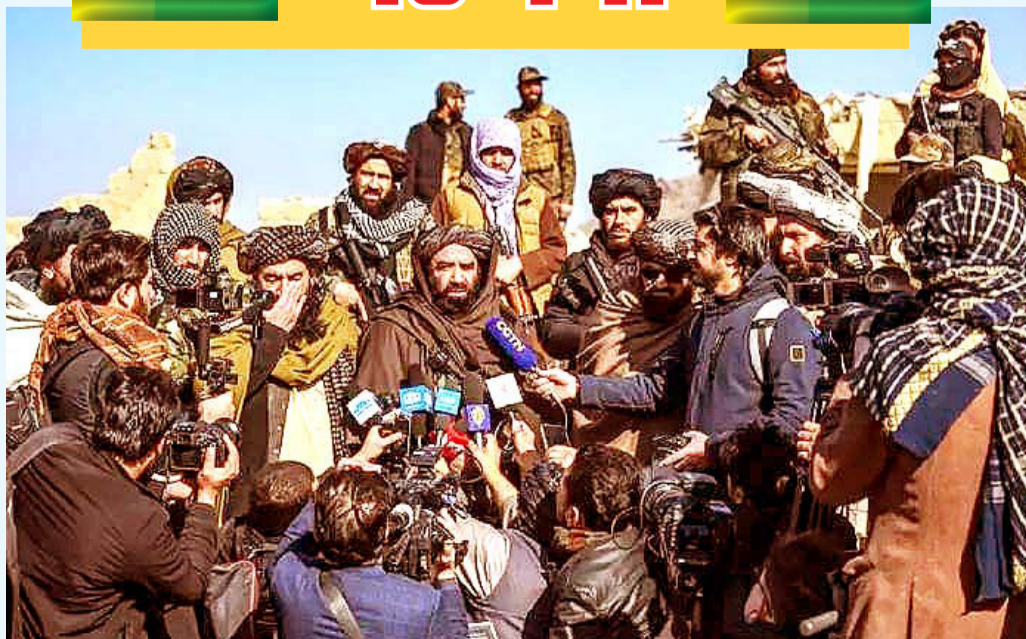
पवन वीवबते

मुळात पाकिस्तानचे हे म्हणणेच हास्यास्पद आहे. खुद्द पाकिस्तानच दहशतवादात आकंद बुडालेला असताना, त्याला अफगाणिस्तानवर आरोप करण्याचा अधिकार तरी शिल्लक आहे, असा प्रश्न उपस्थित होतो. मात्र, पाकिस्तानच्या लष्करी विमानांनी अफगाणिस्तानच्या पूर्व पत्किका प्रांतावर हल्ला केल्यानंतर, तालिबान तरी कशाला शांत राहिल. यानंतर तालिबाननेही आक्रमक भूमिका घेतल्याने, दोन्ही देशांच्या सीमेवर अफगाण आणि पाकिस्तानी सैनिकांमध्ये भीषण संघर्ष सुरू झाला आहे. त्यात १९ पाकिस्तानी सैनिक आणि तीन अफगाण नागरिक ठार झाले आहेत.

पाकिस्तानच्या सीमेला लागून असलेल्या, पूर्व अफगाणिस्तानच्या खोस्त आणि पत्किका प्रांतात ही भीषण लढाई सुरू आहे. पाकिस्तानला प्रत्युत्तर देताना, अफगाणिस्तानच्या सैन्याने खोस्त प्रांतातील अली शिर जिल्ह्यात, अनेक पाकिस्तानी लष्करी चौक्यांना आग लावली आणि पत्किका प्रांतातील दांड-ए-पाटन जिल्ह्यातील दोन पाकिस्तानी चौक्यांवर कब्जा केला. अफगाणिस्तानच्या संरक्षण मंत्रालयाने स्थानिक वृत्तसंस्थांना दिलेल्या माहितीनुसार, पाकिस्तानवरील हल्ला हा बदला घेण्यासाठीच केला असल्याचे स्पष्ट आहे. विशेष म्हणजे, पाकिस्तानला सडेतोड उत्तर देण्यासाठी, अफगाणिस्तानने आपले १५ हजार सैनिक मैदानात उतरवले आहेत. त्याचप्रमाणे, अफगाण सैन्याला पाठिंबा देण्यासाठी हजारो लोक घराबाहेर पडले.

अफगाणिस्तान आणि पाकिस्तानमधील संघर्ष न संपणारा आहे. दोन्ही देशांना भरभरून नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे वरदान लाभले असताना, त्याकडे दुर्लक्ष करून दोन्ही देशांनी दहशतवादाला आपलसे केले. केवळ आपलसे केले नाही, तर तो वाढविण्यासाठी

तालिबान- पाकमध्ये ठिणगी

प्रयत्न केले. दहशतवाद रूजविण्यात तेथील सत्ताधारींचा बराचसा हात होता. यातही अफगाणिस्तान मात्र त्यातल्या त्यात भारताच्या मदतीने, पुन्हा एकदा उभारी घेऊ पाहत होता. तेथील संसद बांधण्यासाठीही भारताने अफगाणिस्तानला भरीव अशी मदत केली होती. तेथील स्त्री शिक्षण, लोकशाही मूल्ये रुजविण्यासाठी, भारताने शक्य तितकी मदत केली. मात्र, अमेरिकेने अफगाणिस्तानमधून काढता पाय घेतला आणि सगळे क्षणार्धात शून्य झाले. काढता पाय म्हणण्यापेक्षा अमेरिकेने एकप्रकारे दत्तक घेतलेल्या अफगाणिस्तानला, अक्षरशः वाऱ्यावर सोडले. सगळे सैन्य मागे घेतल्याने, तेथे तालिबानला आपले मनसुबे यशस्वी करता आले. संपूर्ण देश तालिबानच्या अधिपत्याखाली आला. असे असतानाही भारताने मात्र, तालिबान सरकार असतानाही सुधारणांसाठी प्रयत्नशील भूमिका घेत, तालिबानला मदतीचा ओघ कायम ठेवला. जी भूमिका आधी होती, तीच भूमिका भारताने कायम ठेवली. त्याउलट मात्र, पाकिस्तान सर्व काही करूनदेखील, भारताविरोधात कट कारस्थान रचण्यात अग्रेसर आहे.

पाकिस्तानसोबतचे संबंध सुधारण्यासाठी, भारताने नेहमी पुढाकार घेतला. मात्र, पाकिस्तानचे शेपूट वाकडे ते वाकडेच. अशात पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी पाकिस्तानला घरात घुसून उतर देत, नव्या भारताची ओळख फक्त पाकिस्तानला नव्हे, तर संपूर्ण जगाला करून दिली.

१९ शतकात इंग्रजांनी आखलेल्या डूंड सीमारेषेला, अफगाणिस्तान काल्पनिक मानत असतो. ही सीमा पाकिस्तान आणि अफगाणिस्तानला वेगळे करते. मात्र, अफगाणिस्तान ती मानण्यास कधीही तयार नाही. त्यामुळे दहशतवादासोबतच सीमावादांमुळे टोकाचा संघर्ष दोन्ही देशांमध्ये उभा ठाकला आहे. पाकिस्तानने आधी स्वतःचे हित साधण्यासाठी दहशतवाद पोसला आणि आता तोच त्याच्या मुळावर उठला आहे, हे मात्र नक्की...

वाष्ट्रवक्षा

डि. हेमंत महाजन

भ. १०९६७०९२५३

नौ दलाच्या स्पीड बोटीने गेट वे ऑफ इंडिया ते एलिफंटादरम्यान प्रवासी 'नीलकमल' बोटीला धडक दिली. झालेल्या अपघातात प्रवासी वाहतुकीच्या बोटीला जलसमाप्ती मिळाली. या बोटीतील १० प्रवासी आणि तीन नौदल कर्मचारी अशा १३ जणांना मृत्यू झाला. या अपघातात दोष होता तो नौदलाच्या स्पीड बोटीचा. मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी मृतांच्या नातेवाईकांना पाच लाख रुपयांची आर्थिक मदत जाहीर केली. केंद्रानेही दोन लाख रुपयांची मदत जाहीर केली. जखमींना उपचाराची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

हा अपघात कशांमुळे झाला ?

नौदलाच्या माहितीनुसार, या स्पीड बोटवर नवे इंजिन लावण्यात आले होते. त्या इंजिनची चाचणी घेतली जात होती. स्पीड बोट 'नीलकमल' बोटीपासून काही अंतरावर समुद्रात चाचणी करत होती. काही वेळा स्पीड बोटीने प्रवासी बोटीच्या आजूबाजूला पण चाचणी केली. मात्र टर्न घेताना ती अनियंत्रित झाली. इंजिनमध्ये बिघाड झाल्याने स्पीड बोटीचं नियंत्रण सुटले व स्पीड बोट नीलकमल बोटीला येऊन धडकली.

इंजिन बदलासारखा मोठा बदल जेव्हा स्पीड बोटमध्ये होतो, तेव्हा त्याची सर्व निकषांनुसार काटेकोरपणे चाचणी घेतली जाते. यावेळी संबंधित इंजिन उत्पादित करणाऱ्या कंपनीचे प्रतिनिधीही नौदलाच्या सोबत असतात. जर उत्पादक कंपनीने दावा केला की ते इंजिन ताशी १४० किलोमीटर वेगमर्यादा गाठू शकतं, तर ती बोट तेवढी वेगमर्यादा गाठते की नाही, याची चाचणी होते. पूर्ण चाचणी केली जात होती.

अशा चाचणीदरम्यान बोट आठ आकड्यांच्या आकारात समुद्रातून फिरवली जाते. मात्र हेच खोल समुद्रात करता आले असते. मात्र, दुर्दैवाने याचवेळी इंजिनमध्ये बिघाड झाला आणि चालकाचा बोटीवरील ताबा सुटून ही स्पीड बोट नीलकमल बोटीवर आडळली. या बोटीवर नौदलाचे २ जवान आणि या बोटीला इंजिन पुरवणाऱ्या कंपनीचे ४ कर्मचारी उपस्थित होते.

पोलिसांनी बोटचालकासह बोटीवर असणाऱ्या सर्व सहा जणांविरोधात गुन्हा दाखल केला आहे. यासंदर्भात सखोल तपास करण्यासाठी नौदलाकडून एका समितीची स्थापना आली आहे. नौदलाच्या बोटींना सगळ्यात खबरदारी घेणे आवश्यक होते. चाचणी घन वाहतूक होणाऱ्या भागात का? खोल समुद्रात का केली नाही?

प्रचंड वेगात ही स्पीड बोट आडळल्याने त्यावरील तिघांचा मृत्यू झाला. या स्पीड बोटीच्या प्रचंड वेगामुळे नीलकमल बोटीला मोठी भेग पडली. स्पीड बोटचाही चक्काचूर झाला. नीलकमल बोटीमध्ये पाणी शिरू लागले. त्यामुळे प्रवासी घाबरले. त्यांची तारांबळ उडून पळापळ सुरू झाली. या घटनेची माहिती कळताच शेजारील

मुंबईच्या समुद्रात स्पीड बोट आणि प्रवासी बोटीचा अपघात

- विश्लेषण

अन्य बोटी, नौदल आणि कोस्टगार्डच्या बोटींसह बचावकार्य सुरू केल्याने १९ जणांना वाचवण्यात यश मिळाले. नीलकमल बोटीवरील ५ खलाशी सुरक्षित आहेत.

बोटीत पुरेशी लाईफ जॅकेट उपलब्ध नव्हती

नीलकमल बोटीत वेळेत लाईफ जॅकेट दिले नसल्याचा आरोप बोटीतून बचावलेल्या एका प्रवाशाने केला. अपघात झाल्यानंतर पाणी बोटीत शिरल्यानंतर लाईफ जॅकेट दिल्याचे त्यांनी सांगितले. बोटीत पुरेशी लाईफ जॅकेट उपलब्ध नव्हती. लाईफ जॅकेट प्रवासी बोटीवर असती तर मृतांना वाचविणे शक्य झाले असते. प्रवासी सुविधा देणाऱ्या बोटीच्या मालकाने पुरेशी लाईफ जॅकेट ठेवणे आवश्यक होते. लाईफ जॅकेटचा तुटवडाप्रकरणी नीलकमलचा मालक जबाबदार आहे, नौका चालकासह इतरांवर हा गुन्हा दाखल केला आहे. अपघातावेळेचे व्हिडीओ सध्या सोशल मीडियावर व्हायरल होत असून, त्याअनुषंगाने तपास सुरू करण्यात आला आहे. नीलकमल बोटीवरील सुविधांचा अभाव, गोंधळ, नियमांची पायमल्ली यामुळे अधिक हानी झाली आहे. मुंबईतील गेट वे ऑफ इंडिया येथून समुद्रमार्गे जहाजाने पर्यटक हे एलिफंटा लेणी तसेच अलिबाग येथे मोठ्या संख्येने जात असतात. मात्र अनेकदा क्षमतेपेक्षा अधिक प्रवाशांना घेऊन बोटी मार्गस्थ होतात. दुर्घटनाग्रस्त नीलकमल बोटही त्याला अपवाद नव्हती. नियमानुसार

बोटीतील प्रत्येक प्रवाशाला लाईफ जॅकेट मिळणे बंधनकारक आहे. प्रवाशांनी ते प्रवासा दरम्यान घालणेही अपेक्षित आहे. मात्र, नीलकमल बुडताना अनेक प्रवाशांना लाईफ जॅकेट्स मिळू शकली नाहीत. बोटीची क्षमता ८० प्रवाशांची असताना त्यावर शंभरपेक्षा अधिक प्रवासी होते. मात्र कर्मचारी पाच होते. अपघात झाल्यावर बोटीवर गोंधळ झाला. ती परिस्थिती नियंत्रणात ठेवण्यासाठी, लाईफ जॅकेटचा वापर, आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे हे सांगण्यासाठी पुरेसे प्रशिक्षित मनुष्यबळ बोटीवर नव्हते.

अपघातापासून आपण शिकलो का ?

गेल्याच महिन्यात गेल्यानजीक मासेमारी बोटीवर एक पाणबुडी आपटली. यात दोन मासेमारांचे प्राण गेले. जुलै महिन्यात नौदलाच्या 'ब्रह्मपुत्रा' या क्षेपाणास युद्धनौकेवर आग लागली आणि एक खलाशी गेला. काही वर्षांपूर्वी 'सिंधुदुर्ग' नामक युद्धनौकेवरील आगीत दोन नौदल अधिकाऱ्यांचे प्राण गेले होते.

'सिंधुदुर्ग' नावाच्या पाणबुडीवर स्फोट होऊन १८ नौसैनिक प्राणास मुकले. याखेरीज व्यापारी बोटी, तटरक्षक दलाच्या नौका इत्यादींमध्ये मुंबईच्या समुद्रात झालेले अपघात वेगळेच. भारताचे नागरी जीवन अत्यंत बेशिस्त आहे, त्यात अपघात नवे नसतात. पण नौदलाकडून जास्त काळजी घेणे अपेक्षित आहे. जाणाऱ्या जिवांच्या बरोबरीने आर्थिक नुकसानही होते. एका आकडेवारीनुसार

देशाच्या सकल राष्ट्रीय उत्पन्नातील एक ते दीड टक्का आपण केवळ या अपघातांत गमावतो. यात जाणारे वा जायबंदी होणारे जे प्राधान्याने १५ ते ६० या वयोगटातील असतात. कमावत्या वयात प्राण जाणे वा कायमचे अपंगत्व येणे हे कुटुंबांच्या आर्थिक स्थैर्यास भगदाड पाडणारे असते. प्रत्येक अपघातानंतर मृतांच्या नातेवाईकांस पंतप्रधानांपासून ते राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांपर्यंत सगळे जण लाखा-लाखांच्या आर्थिक मदतीच्या घोषणा करतात. प्रत्यक्षात नुकसान होते ते कर भरणाऱ्या नागरिकांचे. अपघातातील मृतांस अलिकडे किमान पाच लाख रुपयांची तरी मदत दिली जाते. गेल्या पाच वर्षांत यावर किती रक्कम खर्च झाली असेल ?

योग्य उपाययोजना तातडीने करावी

अपघात नैसर्गिक परिस्थितीमुळे किंवा मानवी चुकांमुळे होतो; तर कित्येकदा अनवधानाने, नजरचुकीने, यंत्र किंवा यंत्रणेतील बिघाडामुळेही अपघात होतात. नियम न पाळणे, योग्य खबरदारी न घेणे, अशा अनेक मानवनिर्मित कारणांमुळेही अपघात होऊ शकतो. चूक कोणाचीही असली तरी अनेक जण अपघातांमध्ये बळी पडतात. बेशिस्त नागरी वर्तनामुळे होणारे अपघात भारतीयांस नवे नाहीत; मात्र असे नौदलाकडून अपेक्षित नाही. तसेच समुद्रात अपघात घडल्यावर तत्काळ मदत मिळणे आवश्यक आहे. मदतीस झालेला विलंब याचीही चौकशी होणे आवश्यक आहे. घटनेतून बोध घेत प्रशासनाने सागरात योग्य ती उपाययोजना तातडीने करावी. अन्यथा गेट वे ऑफ इंडिया ते एलिफंटा तसेच उरण या भागात ये-जा करणाऱ्या प्रवासी बोटीतून प्रवास करणे म्हणजे, मृत्यूसोबत घेऊन सागरी प्रवास करण्यासारखे होईल.

अजून काय करावे ?

मुंबईच्या समुद्रात रोज ७५० ते १००० छोटेछोटे आणि मोठ्या बोटी प्रवास करतात. यामध्ये २७५ बोटी या पर्यटनाकरिता असतात, १०५ बोटी रोज प्रवाशांना वेगवेगळ्या ठिकाणी घेऊन जातात. ३५० ते ३७५ मासेमारांच्या बोटी असतात. याशिवाय रोज पाच ते सहा कस्टम्सच्या, पाच ते सहा तटरक्षक दलाच्या/नौदलाच्या, पाच ते सहा पोलिसांच्या बोटी प्रवास करतात. याशिवाय २५ ते ३० व्यापारी जहाजे, कूळवर जाणारी जहाजे, एक ते दोन नौदलाच्या, सहा ते सात इतर मोठ्या बोटी मिळून ३० ते ३५ बोटी बंदरात येतात किंवा जातात. परंतु या सगळ्यांच्या समन्वयासाठी एक कुटुंबीय मध्यवर्ती संस्था नाही. महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड फक्त पर्यटनाच्या बोटींना कंट्रोल करते. फिशरीज डिपार्टमेंट फिशिंग बोटवर लक्ष ठेवते. पोर्ट ट्रस्ट मर्चंट शिपिंगची जहाजांवर लक्ष ठेवते. नौदल स्वतःच्या बोटी चालवते. म्हणून गरज आहे ती ट्रॅफिक कंट्रोल करता एका मध्यवर्ती संघटनेची, जी सगळ्या प्रकारची मोठी आणि छोटी जहाजे समुद्रामध्ये कंट्रोल करू शकतील. ज्यामुळे समुद्रामध्ये होणारा गोंधळ कमी करण्यात मदत होईल. ही गरज खास तर सगळ्या मोठ्या बंदरात आहे, जिथे बोटींच्या येण्या आणि जाण्याची घनता जास्त आहे. मोठ्या बोटींचे जायचे व यायचे मार्ग निश्चित केले जावे, ज्यामुळे अपघात होणार नाही. (लेखक संरक्षणविषयक तज्ज्ञ आहेत.)

संत प्रबोधन

प्रा. डॉ. हविदास आवळवे

समाजातील सर्वांचे कल्याण व्हावे. सर्वांचा संसार सुखाचा व्हावा. सर्वांना शाश्वत सुख मिळावे व ईश्वरप्राप्ती व्हावी. यासाठी संत तुकारामांनी जो कर्तव्यकर्मांचा उपदेश केला तो म्हणजे सर्वांसाठी अनुकरणीय असा आचारधर्म सांगितला आहे. तो पूर्णपणे समाजबद्ध आहे. 'भक्तिरस म्हणजे ब्रह्मरस', हा देवाचा प्रसाद त्यांनी सर्वांना वाटला. संसार दुःखरूप आहे. परंतु, मनात सदैव श्रीहरीचे चिंतन असेल तर, सांसारिक आपत्तीचे भय वाटत नाही. संसार सुखाचा होतो. हा भक्तिरस सेवन करण्याचा सर्वांना अधिकार आहे. तेथे उच्च-नीच कोणी नाही. ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य, शूद्र, चांडाळा आहे अधिकार । बाळे नारी नर आदि करीन वैश्य ही ॥ (तु.गा.११३७) अशा प्रकारे मनुष्यमात्रांनी जीवन जगताना वेदनीतीचा अंगीकार करावा. वेदमार्गाने जावे, असा आदर्श आचाराचा मोलाचा संदेश संत तुकाराम आपल्या अभंग वाङ्मयातून देतात.

संत तुकारामांनी भक्तांसाठी त्यांचा भक्तिभाव व संपन्न आचाराचा जीवनक्रमच त्यांच्या अभंगवाङ्मयातून मांडला आहे. त्यांनी प्रपंच टाळला नाही. जनसामान्यांनाही तो टाळणे शक्य नाही. हे जाणून त्यांनी जो उपदेश केला, तो शाश्वत नीतिशास्त्र सांगितले. त्यावरून मानवी जीवनावरची त्यांची निष्ठा व आस्था दिसून येते. त्यांच्या उपदेशामध्ये या गोष्टींचा अंतर्भाव आढळून येतो-

संतांचे संगती मनोमार्ग गती !

१) प्रपंच त्यागबुद्धीने करावा. २) प्रपंचामध्ये अडकून पडू नका. ३) प्रपंचातून हळूहळू बाहेर पडा. ४) विश्र्वात्मक जाणिवांशी जवळीक साधा. संतांनी सांगितलेले हे आचाराचे नीतिशास्त्र आजही एकविंशत्या शतकामध्ये मानवी जीवनाला उन्नत करून सामर्थ्यशाली बनविण्यास समर्थ आहे. त्यामुळेच संत तुकारामांचे अभंगवाङ्मय परमेश्वराच्या अमरवाणीच्या रूपाने एक प्रकारे अक्षरवाङ्मय ठरलेले आहे. संत तुकारामांनी सांगितलेली आचाराची साधना हा एक क्रियायोग आहे. त्यासाठी वैराग्याची कास धरल्यास साक्षात परमेश्वराचे दर्शन झाल्याशिवाय राहत नाही. 'पांतजलयोगदर्शन' मध्येसुद्धा तोच संदेश दिलेला आढळतो. **स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रीयायोग ॥** (पांतजलयोगदर्शन, २ साध्यापद, सूत्र १ पृ. ३३४) भगवंतप्राप्तीच्या आंतरिक इच्छेने चित्तशुद्धीसाठी काया, वाचा आणि मन यांच्यावर नियंत्रण हे तप. हरिनामचे अकिरत चिंतन व शास्त्रादिकांचे अध्ययन हा स्वाध्याय आणि काथिक, वाचिक व मानसिक कर्मे ईश्वरार्पण बुद्धीने करणे हे ईश्वरप्रणिधान आहे. या तिहींचे अनुष्ठान हा क्रियायोग होय. सामान्यजनांसाठी योगाचरण हे कार्य फार अवघड आहे. संत तुकारामांनी त्यांना भक्तीच्या मार्गाने जाण्यास सांगितले आहे. **योगाचे ते भाग्य क्षमा । आधी दमा इंद्रिये ॥ अवधी भाग्ये येती घरा । देव सोयरा जालिया ॥** (तु.गा.८१) देव सोयरा झाल्यावर योगमार्गाची साधना साधकाला भक्तीनेच साध्य होते.

संसारची भीती बाळगण्याचे कोणतेही कारण नाही. या प्रपंचामध्ये कोणीही उच्च-नीच नाही. संसारामध्ये परमेश्वराचे नामस्मरण करण्याचा अधिकार सर्वांना आहे. भक्तिरस हा ईश्वरी प्रसाद आहे.

संत तुकारामांनी आचारधर्माचा संपूर्ण सारांशच प्रस्तुत अभंगातून मांडला. **पुण्य परउपकार पाप ते परपीडा। आणिक नाही जोडा दुजा यांसी । सत्य तो चि धर्म असत्य ते कर्म । आणिक हे वर्म नाही दुजे।। गति ते चि मुखी नामाचे स्मरण। अधोगति जाण विनमुखता। संतांचा संग तो चि स्वर्गवास। नरक तो उदास अर्णवळा।। तुका म्हणे उघडे आहे हित घात। जयाचे उचित करा तैसे ॥** (तु. गा.१०२१)

संत तुकारामांनी पाप आणि पुण्याची अगदी साधी-सोपी व्याख्या सांगितली आहे. काया, वाचा आणि मनाद्वारे एखाद्या असाहाय्याला साहाय्य करणे म्हणजे परोपकार होय व परोकारासारखे पुण्य जगात दुसरे कोणतेही नाही. साध्याभोळ्या, निरपराध लोकांना विनाकारण त्रास देणे म्हणजेच परपीडा. नीतिशास्त्रातसुद्धा पापपुण्याच्या संकल्पनेला अवर्णनीय असे महत्त्व आहे. पूर्व मीमांसाशास्त्रातसुद्धा याचे दाखले आढळतात. संतांचा सहवास म्हणजेच स्वर्गसुख तर, दुर्जनांशी सख्य म्हणजे नरकवास होय. आपले हित व अहित कर्मांमध्ये आहे. हे आपण स्वतः ओळखणे आवश्यक आहे. त्यांच्या शिकवणुकीमध्ये- १) ज्ञानातील डोळसपणा आहे. २) कर्मातील शुचित्ता पाळणे आवश्यक मानतात. ३) भक्तीतील समपंणता जीवनामध्ये महत्त्वपूर्ण आहे. मनुष्याने याचकाला यथाशक्ती दान करावे. परमेश्वराशी नाते जोडण्यासाठी दया आणि दान हे दोन महत्त्वपूर्ण टप्पे आहेत. आतिथ्य आणि परोपकार यासोबतच दया व दान ही सर्वोत्तम जीवनमूल्ये आहेत. जीवनातील सर्वात्मभाव वाढविणारे ते संस्कारमोती आहेत.

सामाजाच्या उत्थान, उन्नतीकरिता प्रत्येकाने या सामाजिक सदगुणरूपी जीवनमूल्यांचे पालन करून भक्तिमार्गाने जीवन जगावे, असा महत्त्वपूर्ण संदेश संत तुकारामांनी आपल्या आचारधर्मांमध्ये सांगितला आहे. **तुका म्हणे तुम्ही चला याचि वाटे । भवशाने भेदे पांडुरंग ॥** (तु.गा.३७२८)

स्मिनेजगत

देवेंद्र प्रभुणे

भारतीय चित्रपटसृष्टीचे आगळेवेगळे वैशिष्ट्य म्हणजे चित्रपटात असलेली गीते..! भारतात चित्रपट संगीतास 'आधुनिक लोकसंगीत' म्हणूनच संबोधले जाते. १९३१ च्या बोलपटप्रारंभापासून भारतीय चित्रपट संगीताने सर्वसामान्य प्रेक्षकांना चित्रपटांकडे आकृष्ट करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावली. अर्थात, या मार्गचे महत्त्वाचे कारण म्हणजे भारतीय संस्कृतीत संगीतास असलेले अनन्यसाधारण महत्त्व.

जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत, आयुष्याच्या प्रत्येक टप्प्यावर भारतीय संगीत मनुष्याच्या साथीस विद्यमान असते. प्रत्येक ऋतू, प्रत्येक सण हा भारतीय संस्कृतीत संगीताच्या साथीनेच साजरा होतो. भारतीय चित्रपटांच्या सुखातीच्या कालखंडात

..तुम मुझे यूँ भुला ना पाओगे..!

अल्प-परिचित संगीतकार, परिचित गीते रफी साहेबांची

चित्रपटगृहे अतिशय मर्यादित संख्येने उपलब्ध होती व ती सहसा मोठ्या नगरांमध्येच होती. छोटी शहरे व खेडी यांच्यामध्ये वीजपुरवठा सुरू होण्यास १९५० चे दशक उजाडले. त्यामुळे, १९५० पर्यंत तरी बहुसंख्य भारतीय जनतेस प्रत्यक्ष चित्रपटगृहांमध्ये जाऊन चित्रपट पाहणे दुष्प्राप्य होते. चावने चालणारे ग्रामोफोन व त्यावर वाजणाऱ्या तबळ्या हे चित्रपट संगीत ऐकण्याचे हुकमी साधन होते. भारतात चित्रपट संगीताच्या ध्वनिमुद्रिका सर्वप्रथम १९३६ साली 'डेक्कन क्वीन' चित्रपटापासून आल्या. कुंदनलाल सहेगल, पंकज मलिक, खुर्शीद, काननबाला व सुरेंद्र हे सुरुवातीच्या काळातील जाने-माने चित्रपट गायक-गायिका होते. हा सविस्तर उहापोह अगोदरच्या लेखात झाला आहेच.

चित्रपटात डोळ्यात झणझणीत अंजन घालणारे, तत्त्वचिंतनात्मक 'दौलत के झूठे नशे में है चूर' हे कालजयी गीत दिले होते. तर आयुष्यभर नौशाद यांचा दुस्वास करणाऱ्या नाराद (शौकत दहलवी) यांनी 'बारादी' (१९५५) चित्रपटात 'भूला नहीं देना जी भूला नहीं देना' हे खट्याळ युगलगीत

रफी व लता मंगेशकरांच्या आवाजात दिले होते. गीता दत्तचे सख्खे भाऊ, मुकुल रॉय यांनी 'डिटेक्टिव्ह' (१९५८) चित्रपटात 'आँखों पे भरोसा मत कर' हे रफी साहेबांनी सुधा मल्होत्रांसमवेत गायलेले हलके-फुलके पण तत्त्वप्रचुर गीत दिले होते. आदी नारायण राव या तेलुगू संगीतकाराने हिंदी चित्रपटातील सर्वोत्तम शास्त्रीय संगीतावर आधारित 'कुह कुह बोले कोयलिया' हे कालजयी गीत मोहंमद रफी व लता मंगेशकर यांच्या सुवर्ण-स्वरात प्रस्तुत केले होते.

हंसराज बहेल या गुणी परंतु फारसे यश न प्राप्त करू शकलेल्या पंजाबी संगीतकाराने 'जिंदगीभर गम जुदाई का मुझे तडपायेगा' (मिस बॉम्बे), 'मै अपने आप से घबरा गया हूँ' (बिंदिया), 'मुहब्बत जिंदा रहती है' (चोंजखान), 'जहा डाल डाल पर सोने की चिडियां करती है बसेरा' (सिकंदर-ए-आझम) अशी उत्तम गीते दिलीत. विख्यात सतारवादक पंडित रविशंकर यांनी संगीतबद्ध केलेल्या व उत्तरप्रदेशच्या रांगड्या संगीताने नटलेल्या 'गोदान' (१९६३) चित्रपटात, रफी साहेबांनी 'पिपरा के पतवा सरीखें' व 'होली खेलत नंलाला' ही अस्सल लोकगीत-सद्सूर्य गीते गाऊन बहल उडवली होती. स्वतः उत्तम सतारवादक असलेल्या इकबाल कुरेशी यांनी 'चा चा चा' (१९६४) चित्रपटात 'सुबह ना आयी शाम ना आयी' आणि 'वो हम न थे, वो तुम न थे' ही अप्रतिम गीते प्रस्तुत केली. त्याच्या अगोदरच्याच वर्षी प्रदर्शित झालेल्या 'ये दिल किसको हूँ' चित्रपटात 'फिर आने लगा याद मुझे प्यार का आलम' व 'किन्ती हसीन हो तुम' ही गीते रफी साहेबांनी फार तयारीने गायली होती. ताजमहालच्या पृष्ठभूमीवर शैलेश या अप्रसिद्ध नटावर चित्रित 'फिर जो भूली याद आयी है' या गीतासाठीच सपन-जगमोहन हे संगीतकार प्रामुख्याने ओळखले जातात. चित्रपट होता 'बेगाना' (१९६३). गुरशरणसिंग कोहली या ओ. पी. नय्यर या वटवृक्षाखाली खुटलेल्या संगीतकाराने रफी साहेबांच्या आवाजात 'अगर मै पूछूं जवाब दोगे' व 'चमन के फूल भी तुझको गुलाब कहते हैं' ही बहादुर युगलगीते (सहायिका लता मंगेशकर) 'शिकारी' चित्रपटात दिली होती. परंतु रफी साहेबांनी गुरशरणसिंग कोहली यांच्यासाठी गायलेली अत्युत्तम एकल गीते होती ती 'अंडव्हेचर्स ऑफ रॉबिनहूड' (१९६५) चित्रपटातील 'सवार दे जो प्यार से' व 'माना मेरे हसीन सनम' ही सुरेल, सुश्राव्य गीते.. व्वा..!

(पान ६ वर)

यशास्वाठी

डॉ. नितीन दिवडे

भ्र. ९८२२४६२९६८

जसे पेराल, तसे उगवेल!

१. रुग्णालयातून सुटी मिळाल्याबरोबर लगेच त्या २० वर्षांच्या मुलाला माझ्याकडे आणले. शारीरिक त्रास नव्हता पण मानसिकरीत्या तो खूपच दुर्बल झाला होता. बालपणापासूनच तो मनाने कमकुवत व भावनाप्रधान होता. त्याच्या इंजिनियरिंग कॉलेजमधील एका मुलीवर त्याचे एकतर्फी प्रेम बसले. तिला याची काहीच माहिती नव्हती. याने तिला प्रपोज केल्यावर तिने त्याला अगदी स्पष्ट शब्दांत नकार कळवला व दुसऱ्या मुलाशी ती भावनिकरीत्या आधीच बांधली असल्याचे सांगितले. भावुक असल्यामुळे त्याला हा धक्का सहन झाला नाही. त्यात त्याला सिगारेटचे व्यसन लागले.

अभ्यासातील लक्ष पूर्ण उडाले व त्यामुळे इंजिनियरिंगच्या पाचव्या सेमिस्टरमध्ये सर्वच विषयांत तो नापास झाला. या सर्व घटनांमुळे तयार झालेला तणाव मात्र त्याला सहन झाला नाही. तो निराश झाला व त्याने आत्महत्या करायचा प्रयत्न केला. सुदैवाने घरातील लोकांना कळले व योग्य वेळाला त्याला रुग्णालयात भरती केले म्हणून त्याचा जीव वाचला. सगळी माहिती कळल्यावर हे अगदी स्पष्ट होते की, जीवनाकडे बघण्याचा त्याचा दृष्टिकोनच मुळात फार उथळ स्वरूपाचा होता. कुटुंबव्यवस्था, धर्म, संस्कृती, देशभक्ती, माणुसकी, प्रेम, प्रामाणिकपणा, त्याग, भक्ती, समाजसेवा, सदाचार, ऋणानुबंध आणि शिस्त अशा कुठल्याच जीवनामूल्यांचे त्याच्या जीवनात काहीच स्थान नव्हते. त्याचे रोजचे जीवन अतिशय अनियमित होते. केव्हाही झोपायचे, उठायचे, खायचे, अंगोळ कधी केली कधी नाही. व्यायाम कधीच केला नाही. सगळे लहरीप्रमाणे करायचे. त्याच्याकडे कुणी कधी जास्त लक्ष दिले नाही. मात्र हा काहीच ऐकत नाही असेच त्याची आई म्हणायची. त्याचे कुणीही चांगले मित्र नव्हते. फक्त स्वार्थ, पैसा, शारीरिक सुख, मौज, मस्ती हेच फक्त त्याचे जग होते. त्याच्या वडिलांनी सरकारी नोकरीत प्रवेश करून खूप पैसा मिळवला होता. त्यांनाही दारू, सिगारेट याची व्यसने होतीच. पैसा भरपूर असल्यामुळे, घरी सगळ्याच कामासाठी नोकरचाकर होते. त्यामुळे त्याला आईवडिलांचे प्रेम, ओढ, माया वगैरे काही अनुभवायला मिळालेच नाही. त्याची आई नेहमी नवीन कपडे, दागिने, भिंसी, पाटायां यातच मग असायची.

आईवडिलांचेही आपसात अजिबात पटत नव्हते. घरी आईवडिलांची सततची होणारी भांडणे पाहून तो नेहमी, घरी कमी व बाहेर जास्त भटक्याचा. त्याच्याहून दोन वर्षांनी लहान व बारावीत असलेली बहीण सुद्धा तिच्या वयाच्या मानाने फारच बिघडलेली होती. ती सुद्धा नेहमी नको त्या मित्रमैत्रिणींसोबत बाहेर टवाळक्या करत फिरायची. थोडक्यात काय त्याच्या घराला घरपणच नव्हते. घरातील प्रत्येक जण आपापल्या जीवनात गुंतलेले व एकमेकांपासून दुरावलेला होता. या परिस्थितीचे सर्वांत मूळ कारण त्यांच्या घरातील स्त्रीचे म्हणजेच त्याच्या आईचे घरात अजिबात लक्ष नव्हते. पण जेव्हा या मुलाने आत्महत्या करायचा प्रयत्न केला तेव्हा कुठे सगळ्यांनाच एक धक्का बसला. अशी ही सर्व परिस्थिती समजून घेतल्यावर सर्वप्रथम त्या मुलाच्या आईवडिलांचे वेगळे समुपदेशन, कुटुंबप्रबोधन करावे लागले. त्यांच्या जीवनापद्धतीची दिशा नेमकी कुठे व का चालली हे त्यांना लक्षात आणून देण्याचा प्रयत्न केला. मुलाने आत्महत्येचा प्रयत्न केल्याचे लोकांना कळले तर इतर लोक आता काय म्हणतील याचीच काळजी त्यांना लागली होती. अजूनही त्यांना त्यांची कर्तव्ये नव्हती. त्याचे आई-वडील एकमेकांना दोष देत होते. पैसा, चांगळावाद व दिखाऊपणा याचा एवढा जबरदस्त पाडा त्यांच्या डोक्यावर होता की योग्य काय अयोग्य काय? खरे सात्विक जीवन कसे असावे यापासून ते फार दूर होते. जीवनात कशाला खरी प्राथमिकता असावी? पैसा की सात्विक समाधान? इथेच सगळा घोळ होता! जसे पेराल तसेच उगवेल! प्रत्यक्ष जीवनात अंगीकारलेली जीवनामूल्ये होच खरी जीवन-विमा पॉलिसी हे त्यांना समजाविले!

२. मुले सुरक्षित राहावीत म्हणून मुलांना स्कूल बसने शाळेत न पाठवता बरुण ठाकूर नियमितपणे दोघांना स्वतःच शाळेत सोडत असत. ८ सप्टेंबर २०१७ सुद्धा त्यांनी नेहमीप्रमाणेच एक वर्षाचा

प्रयुग्म व ११ वर्षांची विधी यांना सकाळी बरोबर ७.५५ वाजता शाळेत सोडले. ८.०८ वाजता म्हणजे फक्त तेराच मिनिटांनी अनेक विद्यार्थ्यांनी घाबरून आरडाओरड केली की प्रयुग्म जखमी अवस्थेत शाळेच्या स्वच्छतागृहाजवळ पडला आहे व त्याच्या गळ्यातून खूप रक्त वाहतंय.

शाळेतील व्यवस्थापनाने चार मिनिटांनी त्याच्या पालकांना हॉस्पिटलचा पत्ता देऊन तेथे येण्यास सांगितले. नंतर दुसऱ्या हॉस्पिटलमध्ये नेले म्हणून तिकडे बोलावले. पण प्रयुग्म वाचू शकला नाही. ही बातमी वेगाने पसरली. अनेक पालकांनी शाळेकडे धाव घेतली. आधी पोलिस केस व नंतर कोर्ट केस झाली. सुरवातीला शाळेच्या कंडक्टरला दोषी समजण्यात आले. पण नंतर सीबीआयकडे तपास सोपवल्यानंतर शाळेच्या बस कंडक्टरला पोलिसांनी उगीच गोवले हे स्पष्ट झाले. खरा गुन्हेगार त्याच शाळेतील अकादम्या वार्गात शिकणारा सोळा वर्षांचा विद्यार्थी होता. तसा तो स्वभावाने आक्रमक होता. नेहमीच त्याच्या तक्रारी घेऊन इतर मुले-मुली शिक्षकांकडे जात असत. त्याचा आठ सप्टेंबरला अकादमीच्या फिजिक्सचा पेपर होता व त्याची परीक्षेची तयारी झालेली नव्हती. याआधी सुद्धा त्याला अनेक विषयांत चांगले गुण मिळालेले नव्हते. आणि मग पीटीएम म्हणजे पालक-शिक्षक संघाच्या मॉनिटिंगच्या दिवशी त्याला शिक्षकांनी आईच्या समोर रागावले होते. तेव्हा आता पुन्हा या परीक्षेत जर कमी गुण मिळाले तर पालक आणि शिक्षकांच्या तक्रारी वाढतील व त्याचा त्रास वाढेल असे त्याला वाटले. पण जर शाळेलाच कुठल्या कारणाने सुटी मिळाली तर परीक्षाच रद्द होईल आणि पुढचा त्रास वाचेल असा हिशोब करून, शाळेची परीक्षा रद्द करण्यासाठी व शाळेला सुटी मिळाली म्हणून त्याने सकाळी शाळेत आल्याबरोबर दोन मिनिटांतच स्वच्छतागृहात आलेल्या छोट्याश्या सात वर्षांच्या प्रयुग्मच्या गळ्याला दोन जीवघेण्या खोल जखमा करून चाकू तेथेच लपवला. शाळेच्या व्हिडीओत खुनी मुलगा स्वच्छतागृहातून बाहेर आल्यानंतर काहीवेळाने बिचारा जखमी झालेला छोट्यासा प्रयुग्म कसाबसा रांगत बाहेर आला आणि बेशुद्ध झाल्याचे दिसले.

घटनेच्या काही दिवसांपूर्वीच खुनी मुलाने बाजारातून याच कामासाठी चाकू खरेदी केला होता. म्हणजे कुणालाही मारून शाळेला सुटी मिळेल अशी पक्की योजना त्याने आधीच बनवली होती. सीबीआयच्या चौकशीत त्याच्या वडिलांच्या समोर त्याने गुन्हा कसा व कशासाठी केला ते कबूल केले. हे किती भयंकर आहे? प्रत्यक्ष हा गुन्हा करताना त्या खुनी मुलाने जास्त न घोट्याळता कमी वेळाले थंड थंडावून त्या असहाय छोट्या व निरागस मुलाच्या गळ्यावर दोन वेळा धाव केलेत. त्या बाळांने या खुन्याला कुठल्याही प्रकारे कोणताच त्रास दिलेला नव्हता. तरीही शाळेला सुटी मिळून परीक्षा लांबवणे या क्षुल्लक स्वार्थासाठी एवढा मोठा गुन्हा करण्या

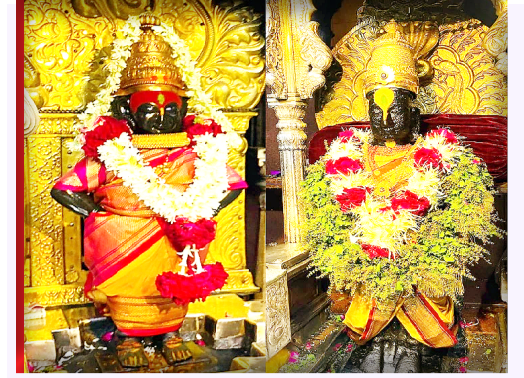
इतका क्रूरपणा सोळा वर्षांच्या मुलाच्या मनात कसा तयार झाला? या बालगुन्हेगाराच्या घरातील वातावरण कसे असेल? या प्रकरणांमुळे पूर्ण भारत देश हादरला.

आधी हरयाणा आणि नंतर दिल्लीतील सुप्रीम कोर्टात हे प्रकरण गेले. या गुन्हात शाळेच्याच विद्यार्थ्यांचा सहभाग आहे हे कळायला तीन महिने लागले. तोपर्यंत सुप्रीम कोर्टाने सर्व शाळांनी शाळेच्या शिक्षक, सर्व कर्मचारी, बस व आटोचालक अशा सगळ्यांना क्लिनिकल सायकोलॉजिस्टद्वारे विशिष्ट चाचण्या घेऊन शाळेची संबंधित प्रत्येक जण हा गुन्हेगारी वृत्तीचा नाही असे प्रमाणपत्र व सोबत घेतलेल्या चाचण्यांचे निष्कर्ष आवश्यक केले. तसेच अशा प्रमाणपत्राची वेळोवेळी तपासणी करण्याचे आदेश सर्व राज्य शासनातील पोलिस कर्मचाऱ्यांना दिले.

२०१८ च्या सुमारास मी स्वतः अनेक शाळेच्या शिक्षकांची अशी चाचणी घेऊन प्रमाणपत्रे दिलीत. पण पूर्ण २०२१ मध्ये विद्यार्थ्यांच त्या गुन्हाच्या मागे असल्याचे कळल्यावर हळूहळू अशा प्रमाणपत्राची व चाचणीची मागणी कमी झाली. पण खरेतर नुकत्याच एका शाळेतील छोट्या मुलीवर शाळेतीलच कर्मचाऱ्याने अत्याचार केल्याची घटना घडली. तेव्हा सुप्रीम कोर्टाच्या जुन्या आदेशाची अंमलबजावणी करण्याची खूप गरज आजही आहे हे स्पष्टच आहे. त्यासाठी शाळेतील पालक-शिक्षक संघाच्या पदाधिकाऱ्यांनी व शिक्षण मंत्रालयाने व शिक्षण संचालक व अधिकाऱ्यांनी क्लिनिकल सायकोलॉजिस्टद्वारे घेतलेल्या मानसशास्त्रीय चाचण्या व प्रमाणपत्रे पुन्हा आवश्यक करण्याची गरज आहे.

३. बारा ऑगस्टला बदलापूरच्या शाळेतील २३ वर्षे वयाच्या सफाई कर्मचाऱ्याने फक्त चार वर्षे वयाच्या मुलीवर अत्याचार केला. अगं दुखतय म्हणून मुलगी रडत होती म्हणून आईने विचारल्यावर मुलीने तिला कुणी त्रास दिला ते सांगितले. ती बातमी पसरल्यावर आणखी एका त्याच वयाच्या मुलीवर सुद्धा अत्याचार झाल्याचे लक्षात आले. मग पालकांनी व जनतेने आक्रोश केल्यावर गुन्हेगाराला अटक करण्यात आली व पुढे पोलिसांशी झालेल्या झटापटीत तो ठार झाला. पण लहान मुलांच्या समाजातील असुरक्षिततेची समस्या अजूनही कायमच आहे. हे काय चाललंय? १९९७ ते २०२२ या २५ वर्षांत अमेरिकेतील १४५३ शाळांमध्ये गोळीबार झाला. मात्र आता शालेय गोळीबारांची संख्या लक्षणीयरीत्या त्यापेक्षाही जास्त आहे. मला आधी असे वाटत होते की अमेरिकेत अनेक नागरिकांच्या घरी रिव्हॉल्व्हर, बंदुका असतात. तसेच लहान मुलांना सुद्धा सहज उपलब्ध होतात. त्यामुळे जेव्हा काही मुलांना शाळेत गुंडगिरी किंवा शारीरिक छळाचा सामना करावा लागतो तेव्हा अशी दुखावलेली मुले घरून पालकांची बंदूक आणून शाळेतील शिक्षक किंवा त्यांना त्रास देणाऱ्या मुलांना ते मारतात.

(पान ६ वर)

हरिनामावीना । मुक्ती नाही ।।

ज्याचे त्याचे कर्म । देते त्यास फळ ।।
उगा तू वाचाळ । त्रागा करी ।।१।।

वैतागून काय । साधशील वेड्या ।।
विकाराच्या बेड्या । तोड आधी ।।२।।

तडी सोडवण । अन्य कोण करी ।।
तुझा तूचि वैरी । आज झाला ।।३।।

ठावी ठावी ठाव । घेते ही विठाई ।।
सत्कर्माची घाई । टाळू नको ।।४।।

ज्ञाना-तुका सांगे । ऐक माझ्या मना ।।
हरिनामावीना । मुक्ती नाही ।।५।।

प्रा.ज्ञानेश्वर कुलकर्णी (वतजी)
९४०२०२९७८

तबला अबोल बोलला!

तबला मंचावर सजला । सुस्वर नादे वाजला ।
प्रगाढ ज्ञान स्रवला । प्रत्येक मनी रिझला ।
पावसा सम बसला । वादळासम गरजला ।
विजेसम कडाडला । अतिवृद्ध पाहिला ।
डेरेदार वृक्ष हालला । तनमनात नाद संचारला ।
तबला वर्ण निनादला । नादब्रह्म स्थापिला ।
ऐश्वर्य नाद आनंदला । संचारला, मनी तो स्थिरला ।
खेळला, वाजला, गाजला । गरजला, बसला, निनादला ।
लोकांनी त्यास गौरविला । हदी सजला, असा गाजला ।
पण ..आज कां रुसला ?
नभी कां तो विरला ? अबोला धरला ।
हृदय नाद गहिवरला । तबला बोल बोलला ।
पण .. अबोल बोलला । तबला अबोल बोलला !

डॉ. मिलिंद इंटूबक

नववर्ष शुभेच्छा

सुगंधी सुंदर स्नेहभेट सहर्ष पुष्पगुच्छ
शुभेच्छा सुखद नववर्ष...
फुलांचे विविध मनमोही रंग पुष्पांनंद
पुष्पगंध प्रेमभाव बुंद...
परिमळ मधुमधुर अंतरमनात मंद मदीर
आमोद श्वासाश्वासात...
नवे संदर्भ अर्थवाही जीवनात नवी दृष्टी
नवे संकल्प नव वर्षात...
नवा प्रकाश सशरणी सोनेरी रूपेरी
मनाची उंच उंच गगन भराती...
शिंपण सुखाचे स्वानंदाचे मनभर
नव वर्ष शुभेच्छा आभाळभर ...

मीना ब्दोंड

अर्थोद्योग

महेश देशपांडे

१. ज्यात उसाचा गाळप हंगाम सुरू असतानाच साखरेच्या दरात मोठी घसरण झाली. साखरेचे दर प्रति क्विंटल ३३०० रुपये इतक्या नीचांकी पातळीवर आले. क्विंटलमागे चारशे रुपयांनी दरात घसरण झाली असल्यामुळे या वर्षी साखर कारखान्यांना सुमारे पाच हजार कोटी रुपयांचा तोटा होण्याची भीती आहे. २०१९ पासून साखरेचा किमान विक्री दर ३१०० रुपयांवर स्थिर आहे. दुसरीकडे, उसाच्या एफआरपीमध्ये दर वर्षी वाढ केली जात आहे. त्यामुळे साखर कारखान्यांचा आर्थिक डोलारा अडचणीत आला आहे. देशभरात नोव्हेंबरपासून गळीत हंगाम सुरू झाला. देशासह, राज्यात गाळपाला अपेक्षित गती आली नाही. गाळप करणाऱ्या कारखान्यांची संख्याही घटली आहे. दिवाळीत साखरेचा प्रति क्विंटल दर ३७०० रुपयांवर गेला होता. दिवाळीपासून आजघडीला साखरेच्या दरात प्रति क्विंटल ४०० रुपयांपर्यंत घट झाली आहे. सध्या साखरेचा दर दर्जानिहाय प्रति क्विंटल ३२५० ते ३३०० रुपयांवर आला आहे. यापूर्वी जून २०२३ मध्ये साखरेचे दर ३३०० रुपयांपर्यंत खाली आले होते. हंगामात साखरेला चांगला दर मिळाला, तरच कारखानदार साखर विकून उसाचा रास्त आणि किराफायतशीर दर (एफआरपी) देतात; पण साखरेचे दर पडले तर साखर गोदामांमध्ये साठवून ठेवावी लागते. त्यामुळे साठवणुकीचा खर्च वाढतो आणि कारखान्यांकडे खेळते भांडवलही राहत नाही. थंडीच्या दिवसांमध्ये आईस्क्रीम, शीतपेयांची मागणी घटते. सध्या सण-उत्सवही नाहीत. त्यामुळे साखरेच्या मागणीत घट होऊन दर कमी झाले.

दिवाळीमध्ये साखरेचे दर ३७०० रुपये प्रति क्विंटलवर गेल्यानंतर केंद्र सरकारकडून बाजारात साखरेचा पुरवठा वाढवण्यासाठी काखान्यांना जास्त कोटा दिला होता. देशाला महिन्याला सरासरी २२ लाख टन साखर पुरते. दिवाळीमुळे केंद्र सरकारने ऑक्टोबर महिन्यात देशभरातील कारखान्यांना २५ लाख टन साखर बाजारात विकण्यास परवानगी (विक्री) दिली होती; पण अतिरिक्त साखरेची विक्री झाली नाही. कारखान्यांकडे साखर पडून राहिली. नोव्हेंबर महिन्यात २२ लाख टनांचा कोटा दिला असूनही बाजारातून मागणी नसल्याची स्थिती आहे. केंद्र सरकारकडून देशातील सर्व साखर कारखान्यांना प्रत्येक महिन्याला साखर विक्रीचा कोटा ठरवून दिला जातो. दिलेला

सरत्या काळात काही नोंद घेण्याजोग्या अर्थवार्ता समोर आल्या. अलिकडच्या काळात साखरेच्या भावात घसरण झाली असून कारखान्यांना पाच हजार कोटी रुपयांचा तोटा झाल्याची बातमी आहे. याच सुमारास गेल्या दहा वर्षांमध्ये मोठ्या कर्जदारांचे १२ लाख कोटीचे कर्ज 'राईट ऑफ' केल्याची मात्र या प्रक्रियेवर कडक नियंत्रण आल्याची माहिती समोर आली. अर्थात बँकांसमोरील रोकड उपलब्धतेचे संकटही दखलपात्र आहे.

साखरेची घसरण बँकिंगमध्ये चणचण

साखर कोटा संपवण्याचा दबाव कारखान्यांवर असतो. काही काळापूर्वीपर्यंत बांगलादेश भारताकडून साखर आयात करत होता; परंतु आता संबंध बिघडले असल्यामुळे बांगलादेश आता भारतीय साखर विकत घेत नाही. बांगलादेश आता पाकिस्तानकडून साखर घेत आहे. त्यामुळे भारतीय साखरेची मागणी कमी झाल्याने अतिरिक्त साठ्याच्या दडपणाखाली भाव कोसळत आहेत. त्याचा फटका साखर कारखान्यांना बसत आहे. आता एक लक्षवेधी बातमी.

एखाद्या सामान्य व्यक्तीने उद्योगासाठी किंवा व्यवसायासाठी कर्ज काढण्याचा प्रयत्न केला, तर त्याला 'सिबिलस्कोअर' दाखवावा लागतो. 'सिबिल स्कोअर'च्या आधारे बँकांकडून कर्जाचे वाटप केले जाते. अनेकदा कागदपत्रांची जुळणी आणि निकष लावले जातात. त्यामुळे कर्जदाराला कर्ज घेणे आव्हानात्मक होते. अनेकदा काही लोक व्यवसाय सुरू करण्यासाठी अधिक व्याजदराने कर्ज देणाऱ्या सूक्ष्मवित्त कंपन्यांच्या कर्जांच्या जाळ्यात अडकतात; मात्र गेल्या दहा वर्षांमध्ये देशातील मोठ्या बँकांनी बड्या थकबाकीदारांचे १२ लाख कोटी रुपयांचे

कर्ज 'राईट ऑफ' केले असल्याची आकडेवारी समोर आली आहे. बँका बहुतेकदा बेरोजगारांना किंवा छोट्या कर्जदारांच्या काही हजार किंवा काही लाखांच्या कर्जांच्या वसुलीसाठी तगादा लावतात. विविध मार्गांचा वापर करून कर्जवसुली करतात; परंतु याच बँका अज्याधीश असलेल्या कर्जदारांच्या वसुलीबाबत नरमाईची भूमिका घेतात. अनिल अंबानी, जिंदाल ते जेपी ग्रुप उद्योगसमूहाचा कर्ज थकवणाऱ्यांमध्ये समावेश आहे.

केंद्र सरकारने संसदेत एका प्रश्नाच्या उत्तरात दिलेल्या माहितीतून बँकांनी 'राईट ऑफ' केलेल्या कर्जांच्या रकमेची माहिती समोर आली आहे. थकबाकीदारांचे 'कर्ज राईट ऑफ' करण्यामध्ये सर्वात पुढे स्टेट बँक आहे. या बँकेने गेल्या पाच वर्षांमध्ये सुमारे दीड लाख कोटी रुपयांचे कर्ज 'राईट ऑफ' केले आहे. त्यानंतर पंजाब नॅशनल बँक, युनियन बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ बडोदा आणि बँक ऑफ इंडियाचा क्रमांक लागतो. थकलेले कर्ज 'राईट ऑफ' करण्यामध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांचे प्रमाण जास्त आहे. स्टेट बँकेने गेल्या पाच वर्षांमध्ये सुमारे दोन लाख कोटी रुपयांचे कर्ज 'राईट ऑफ' केले आहे. सर्व सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांनी मिळून गेल्या पाच वर्षांमध्ये साडेसहा लाख कोटी रुपयांचे कर्ज 'राईट ऑफ' केले आहे.

वसुली होण्याची शक्यता कमी असते, तेव्हा बँका काही कर्जांचा समावेश बुडीत कर्जात करतात; मात्र त्याच वेळी एखाद्या सर्वसामान्य नागरिकाकडून कर्ज थकल्यास त्याच्या संपत्तीचा लिलाव करतात. यामुळे कर्ज घेणाऱ्यांमध्ये नाराजी पाहायला मिळते. मात्र केंद्र सरकारने अलिकडच्या काळात याबाबत कडक धोरण

अवलंबले असून उद्योगपतींना पळवाट मिळू नये यासाठी जोरदार प्रयत्न सुरू केले आहेत. त्याचा सकारात्मक परिणामही पाहायला मिळत आहे. बँकिंग व्यवस्थेची संबंधित आणखी एका बातमीने अलिकडे लक्ष वेधले.

देशातर्गत बँकांमधील रोकड टंचाईचे संकट गडद झाल्याची माहिती अलिकडे समोर आली. अशा परिस्थितीत बँकांकडे कर्जवाटपासाठी रोख रकमेची कमतरता भासू शकते. गृहकर्ज, कार लोन, शैक्षणिक कर्ज, कृषी कर्ज किंवा कॉर्पोरेट कर्ज असो; कर्ज देताना बँकांचे हात बांधलेले आहेत. कंपन्यांच्या आगाऊ कर भरणा आणि बँकिंग क्षेत्रातील नियामक रिझर्व्ह बँक रुपयाची घसरण रोखण्यासाठी डॉलरची विक्री करत असल्याने बँकांना रोख रकमेचा सामना करावा लागत आहे. 'ब्लूमबर्ग इकोनॉमिक्स इंडेक्स'नुसार, देशाच्या बँकिंग प्रणालीमध्ये अलिकडे सहा महिन्यांमधील रोखीची सर्वात मोठी टंचाई दिसून आली. बँकांमध्ये १.५ लाख कोटी रुपयांच्या रोकड रकमेचा तुटवडा आहे.

रिझर्व्ह बँक ऑक्टोबर २०२४ पासून सातत्याने डॉलरची विक्री करत आहे. त्यामुळे रोखीचे संकट वाढत आहे. रुपयाच कोसळणे आणि व्यापार तूट यामुळे हे संकट वाढले आहे. सध्या रुपया एका

डॉलरच्या तुलनेत विक्रमी पातळीवर घसरला. वाढती व्यापार तूट आणि मजबूत डॉलर यामुळेही समस्या वाढल्या आहेत. अशा परिस्थितीत रुपयाचे कोसळणे रोखण्यासाठी रिझर्व्ह बँक अधिक डॉलर्स विकू शकते. त्यामुळे बँकिंग प्रणालीमध्ये रोख रकमेचा तुटवडा निर्माण होऊ शकतो. तथापि,

सहा डिसेंबर रोजी रिझर्व्ह बँकेने 'कॅश रिझर्व्ह रेशो' ५० बेसिस पॉईंट्सने कमी करून ४.५० टक्क्यांवरून चार टक्क्यांवर आणला. त्यामुळे बँकिंग यंत्रणेमध्ये रोखतेचे प्रमाण वाढवता येईल. रिझर्व्ह बँकेच्या या निर्णयामुळे बँकिंग व्यवस्थेत १.९६ लाख कोटी रुपयांची रोकड वाढण्यास मदत होणार आहे; परंतु हा निर्णयही अपुरा ठरत आहे. १५ डिसेंबर २०२४ ही चालू आर्थिक वर्षाच्या तिसऱ्या तिमाहीसाठी आगाऊ कर जमा करण्याची शेवटची तारीख होती.

या सुमारास कंपन्यांनी जमा केलेल्या आगाऊ करामुळे १.४ लाख कोटी रुपये बँकिंग व्यवस्थेतून बाहेर गेले. ते रोखीच्या संकटाचे प्रमुख कारण आहे. अशा परिस्थितीत कर्ज देताना बँकांचे हात बांधले जाऊ शकतात. भारतीय बँकिंग प्रणाली तरलतेच्या संकटाचा सामना करत आहे, जी भारतीय रिझर्व्ह बँकेने चलन स्थिरता आणि कंपन्यांद्वारे आगाऊ कर भरणा केल्यामुळे आणखी वाढली आहे.

'आयडीएफसी फर्स्ट बँक लिमिटेड'च्या अहवालानुसार रिझर्व्ह बँकेने ऑक्टोबर २०२४ पासून डॉलरची निव्वळ विक्री सुरू केल्यामुळे रोख पुरवठ्यावर दबाव वाढला. (लेखक आर्थिक घडामोडींचे अभ्यासक आहेत.)

पुरुषोत्तम यशवंत देशपांडे हे विदर्भातील महत्वाचे साहित्यिक होते. अमरावती येथे ११ डिसेंबर १८९९ रोजी जन्मलेले पु. य. देशपांडे विपुल प्रमाणात ग्रंथसंपदा निर्माण केली. विदर्भ साहित्य संघाच्या युगवाणी या त्रैमासिकाचे ते संपादक होते. त्यांनी जवळपास ४१ ग्रंथ लिहिले. त्यापैकी अनामिकाची चिंतनिका या ग्रंथाला १९६२ ह्या वर्षीचा साहित्य अकादमीचा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला होता. जे कृष्णमूर्ती यांच्या मुलाखती घेतल्यावर त्यांच्या विचारांचा प्रभाव पु. य. देशपांडे यांच्या मनावर पडला त्याची नोंद त्यांनी या ग्रंथाच्या पाचव्या भागात घेतली आहेच. पण, आपल्या मनोगतात ते म्हणतात, आत्मज्ञानावर आधारलेली मूलभूत क्रांती घडून आल्याशिवाय सामाजिक वा जागतिक क्रांती घडून येणे सर्वथैव अशक्य कसे आहे, याबाबत कृष्णजींच्या विमुक्त वाणीने टाकलेला प्रकाश जितका सूक्ष्मदर्शी, हृदयस्पर्शी व अद्भुत आहे तितकाच तो अभूतपूर्व असा आहे.

साहित्य शिक्षण

किरण डोंगवदिते
३. ७५८८५६५७६५

आधुनिक विज्ञानवेड्या आणि वैचारिकवेड्या जगाला आज ना उद्या या प्रकाशाकडे ताट पाहावेच लागेल, नाहीतर नामहोषे व्हावे लागेल. जे कृष्णमूर्ती यांचे मानवतावादी विचार आणि मानवतावादी राहणी, शिकवण या सर्वांचा अंगीकार वैज्ञानिक आणि वैचारिक समाजाला करावा. जर तसे केले नाही तर मानव भावना हीन होऊन यांत्रिक होऊन जाईल. आत्म संशोधन हे मानवाचे अनादि-अनंत, सनातन व नित्यनूतन असे एक वेड आहे आणि ते वेदोपनिषदापासून तो आधुनिक सर्जनशील प्रवृत्तीपर्यंत हे वेड अखंड चालूच असलेले दिसून येते. ही अनामिकाची चिंतनिका म्हणजे वेदाचाच एक आविष्कार आहे. असे जेव्हा पु. य. देशपांडे म्हणतात. तेव्हा हा ग्रंथ आत्मचिंतन आत्मसंशोधन आणि आत्मविष्कार शोधण्यासाठी निर्माण झालेला असावा याची स्पष्ट कल्पना आपल्याला येते.

भौतिक विज्ञानाच्या या काळात आत्मसंशोधन हे अत्यंत गरजेचे झाले आहे कारण विज्ञान, ज्ञान आणि तंत्रज्ञान यामध्ये व्याप्त जगामुळे आज प्रत्येक पाऊल अस्तित्वात असलेल्या ज्ञानाचे परिणाम काय होतील याचा विचार करून उचलणे गरजेचे आहे, अन्यथा संपूर्ण पृथ्वीच बेचिराख होण्याची वेळ येऊ शकते. याद्वारे लेखकाचे आधुनिक शिक्षणाचे आणि विज्ञानाचे दुष्परिणाम सांगितले आहेत. शिक्षण किंवा विज्ञान हे एक दुधारी तलवार

आहे तिचा योग्य वापर करणे गरजेचे आहे असेच लेखकाला या ठिकाणी सुचवायचे आहे. आधुनिक कालयंत्र म्हणजे घड्याळ जर आपण पाहिले नसते तर आपण घड्याळाच्या काट्याचे गुलाम झालो नसतो. जीवनातील अनेक गोष्टींचा आनंद घेतला असता. आपल्या जीवनाचा आणि काळाचा काही संबंध आहे याबाबत विचार केला नसता असे चिंतन लेखक करतात तेव्हा आपल्या परिसरातून आपल्या भोवताली असणारी प्रत्येक घटकापासून आपण काहीतरी शिकत असतो आणि जाणता अजाणता आपण त्या वस्तू घटना परिस्थिती यांचा भाग बनून जात असतो, असे लेखक सांगताताना दिसतात. मन आभासी मानले, तर मग बुद्धीला जीवनात कसलेच माहात्म्य उरणा नाही, हे सांगून तसे झाल्यास बुद्धिवादी लोक त्या विरुद्ध आक्रोश करू लागतील. मात्र, मन आणि बुद्धि ह्या इच्छानुसारिणी शक्ति आहेत. आधी इच्छा, आणि मग मत आणि बुद्धी यांची प्रक्रिया होत असते.

ब्रह्मज्ञानाची मन आणि बुद्धि यांच्या साहाय्याने मिळवावे लागते. ब्रह्मज्ञानाची जिज्ञासा अथवा इच्छाच नसली, तर ही सर्व वैचारिकता वैगैरे शून्य होऊन बसते, असे चिंतन करत असताना ज्ञान मिळविणे ही मनाची गरज असली तरच ते मिळते असे लेखक म्हणतात. आपल्या जन्मापासून आपल्यावर जे संस्कार होतात तो आपल्या शिक्षणाचा एक भाग असतो. हे संस्कार बलशाली असतात. मानव आणि प्राणी ह्यांच्यात मनुष्य श्रेष्ठ ठरण्यात फक्त मानवाचे संस्कारी असणे हे कारण आहे. असे लेखक ह्या चिंतनिकांच्या दुसऱ्या भागात म्हणतात. शेत चांगले नांगरून, वखरून आणि पेरणी करून तयार असावे आणि महायुद्धाच्या विनाशकारी मेघांनी शेंतीचे नुकसान करावे तसे पहिल्या महायुद्धाच्या वेळेस परिवारातील संस्कार आणि

शिक्षण यातून तयार झालेले अनेक तरुण महायुद्धाच्या काळात कोणी बेरोजगार झाले तर कुणी दिशाहीन झाले. असे लेखक म्हणताना दिसतात. त्यावेळी युद्धाचा समाजाच्या शिक्षणावर आणि संस्कारावर देखील परिणाम होत असतो हे लक्षात घ्यावे लागते. त्या काळात बहुतांश मनावर रामायण महाभारताचा प्रभाव असे त्यामुळे पहिल्या महायुद्धाच्या वेळेस अनेकांच्या मनात महायुद्ध म्हटल्यावर रामायण महाभारतातील युद्ध तरळून गेले. यावरून तुमची मन कोणतीही गोष्ट स्वीकारत असताना तुमचे पूर्वज्ञान जागृत करून त्यानुसार प्रतिसाद देत असते असा निष्कर्ष काढता येतो. रामायण महाभारताचे बाळकडू भारतीयोंच्या मनावर इतके बिंबविले गेले आहे की हजारो वर्षांपासून इतर गोष्टी शिकल्या तरी रामायण महाभारतातील संस्कार मना मनावर कायम आहे असे लेखक म्हणतात. आणि ते सर्वार्थाने खरेही आहे.

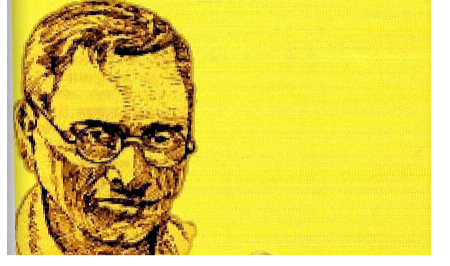
रामायणातील कांचनमृगाची सीतेने केलेली मागणी ऐकून रामाने तिला सांगितले, हे कांचनमृग म्हणजे भ्रम आहे, निसर्गाने सोन्याचा हरीण आजपर्यंत तयार केलेला नाही. त्यामुळे तो भ्रम आहे, फसवा आहे, असे असूनही सीता ते ऐकत नाही कारण तिच्या डोळ्यांना तो कांचन मृग दिसतो आहे. यावरून आपल्या डोळ्यांना जे दिसते आपण ते सत्य मानतो. त्याची कारणमीमांसा पटण्याजोगी असो किंवा नसो मात्र ते दिसते आहे आणि त्याचा मोह मनाला झाला म्हणजे मग सर्व विवेकशीलता आणि तर्कशीलता बाजूला ठेवली जाते, असे विवेचन लेखक करताना दिसतात.

कर्णाचे उदाहरण देताना कुंतीने जन्मताच टाकून दिलेल्या या बालकाला सूतपुत्र म्हणून जगायचे काम पडले. त्याला धनुर्विद्या शिकायची होती. कर्ण

परशुरामाकडे जात लपवून विद्या घेतो. मात्र त्याच्या जातीचा उलगाडा झाल्यावर त्याची सर्व विद्या विकल होईल असा शाप त्याला परशुराम देतो. यावरून उदात म्हणवल्या जाणार्या आपल्या संस्कृतीमध्ये शिक्षणासाठी जातीय बंधने किती जहाल होती, याची आपल्याला लेखक जाणीव करून देतात. अनामिकाची चिंतनिकांमध्ये अशाप्रकारे दुसऱ्या भागात भारतीय संस्कृतीच्या महाकाव्यांचा दाखला देत लेखकाने जीवन शिक्षण विषयक भाष्य केलेले आहे. अनामिकाची चिंतनिकांमध्ये दुसऱ्या भागात अगदी अलीकडच्या काळात शरीरशास्त्र आणि प्राणीशास्त्राच्या अभ्यासात जे लिहून ठेवले आहे त्याच्या कितीतरी अगोदरपासून योगाभ्यास करणार्यांनी पाठीच्या मणक्याचे महत्त्व लिहून ठेवले आहे असे उदाहरण लेखक देतात. त्यावेळी भारतातील ज्ञान हे पुरातन असून प्राचीन काळापासून चालत आलेले आहे असे लेखकाला सांगायचे असते. त्याचप्रमाणे परमाणु ज्ञानासारखे विध्वंसकारी ज्ञान जेव्हा जन्माला येते तेव्हा त्यावर त्यापेक्षा चांगले आणि महत्त्वाचे ज्ञानच त्यावर मात करू शकते. या विचारातून जन्माला आलेले ज्ञान महत्त्वाचे असते असेही लेखक म्हणतात. विद्या म्हणजे ज्ञान म्हणजेच मनोविकल्पन रतता आणि अविद्या म्हणजे मृत्युरूप कर्म रतता असा उलगाडा पु. य. देशपांडे यांनी विद्या आणि अविद्या या संदर्भात केला आहे. आपल्या जीवनाची उभारणी केवळ अज्ञानावरच झालेली असते, याची जाणीव पहिल्यांदा ऋषीमुनींना झाली. मग पुढे त्यांनी मी कोण या प्रश्नाचा मागवा घेताना संपूर्ण ब्रह्मांड तपासून पाहिले. जेव्हा आपल्या अज्ञानाची प्राणी व आपल्याला होते तेव्हा आपण ज्ञानाकडे मार्गस्थ होतो. भारतीय संस्कृतीतील वेदांताचे ज्ञान हे अनेक शाखांचे उगमस्थान आहे.

अनामिकाची चिंतनिका

पु. य. देशपांडे

या वेदांताचे विस्मरण हीच मानव जातीच्या हांसाला कारणीभूत आहे असे आपल्याला वाटत आहे असे लेखक म्हणतात. वेदांताची शास्त्र म्हणून जी उभारणी झाली आहे ती न्यायशास्त्रावर आधारित आहे असेही लेखक म्हणतात. आधुनिक काळातील ज्ञानवादी माणूस अनंत संस्थेने पछाडलेला असून हा संशयवाद म्हणजे बुद्धिवादाचा कळस आहे असे वाटते असे चिंतनही लेखक करताना दिसतात.

अनामिकाची चिंतनिकांमध्ये पाचव्या भागात जे कृष्णमूर्ती यांच्या तत्त्वज्ञानावर भाष्य केले आहे. कृष्णमूर्ती यांच्या मते मनुष्य अनुभवाने शहाणा होत नाही. कारण त्याला जे अनुभव येतात. त्याच्या कारणाबाबत त्याचे अज्ञान कायम राहते. ज्ञानेन्द्रिय किंवा अतींद्रिय यांच्या आधारे आपण जे ज्ञान मिळवतो ते ज्ञान जर आपल्याला कोणतेही समाधान देत नसेल तर त्या ज्ञानाला काहीही अर्थ नसतो. अशा अनेक बाबींचे चिंतन अनामिकाची चिंतनिका या छोटेखानी ग्रंथात सात भागातून पु. य. देशपांडे यांनी केली आहे. रामायण, महाभारत, वेदांत, अध्यात्म, आधुनिक विज्ञान, तंत्रज्ञान, शास्त्र, शास्त्रज्ञान अशा विविध अंगी पातळीवर कधी कृष्णाचे तर कधी जे कृष्णमूर्तीचे तत्त्वज्ञान अशा पातळीवर लेखक पु. य. देशपांडे यांनी जे चिंतन केले आहे आणि मानवी जीवन विषयक ज्ञान सांगितले आहे त्याचे एकत्रित सप्तक म्हणजे अनामिकाची चिंतनिका होय.

हे तर रेवडीचे पुजारी...

सत्ताकावण

विजय कुलकर्णी

रेवडी वाटपाचा बादशहा' असलेल्या 'आप'चे संयोजक अरविंद केजरीवालांनी नवीन योजनेची घोषणा करित दिल्लीच्या सरकारी तिजोरीवरच जणू 'सर्जिकल स्ट्राईक' केला आहे. कालच केजरीवालांनी मंदिरातील पुजारी आणि गुरुद्वारातील ग्रंथींसाठी 'पुजारी ग्रंथी सन्मान योजना' जाहीर केली. या योजनेअंतर्गत मंदिरातील पुजारी आणि गुरुद्वारांमधील ग्रंथींना मासिक १८ हजार भत्ता देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. एवढेच नाही तर आजपासून म्हणजेच ३१ डिसेंबरपासून या योजनेसाठीची नोंदणीदेखील सुरु झाली आहे.

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी, महिलांसाठी अशाप्रकारे 'सन्मान योजना' जारी केल्यानंतर आज केजरीवालांनी पुजारी आणि ग्रंथींनाही रेवडीवाटपाच्या जाळात ओढले आहे. यामागे केजरीवालांचे एकूण तीन उद्देश. पहिला उद्देश साहजिकच या पुजारी आणि ग्रंथींची मते 'आप'च्या पारड्यात पडावी. दुसरा म्हणजे, या पुजारी आणि ग्रंथींनी 'आप'चा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे प्रचार करावा. तिसरा आणि महत्त्वपूर्ण उद्देश म्हणजे, या माध्यमांतून भाजप आणि काँग्रेस या विरोधकांची पुरती कोंडी करण्याचा प्रयत्न केजरीवालांनी केला आहे. म्हणजे, या योजनेला भाजप-काँग्रेसने विरोध केला, तर थेट त्यांना हिंदूविरोधी, शीखविरोधी ठरविता येईल, अशी केजरीवालांची खेळी. त्यामुळे अतिशय धूर्तपणे केजरीवालांनी रेवडीवाटपासाठी

पुजारी-ग्रंथींची निवड केली असून, मतपेढीच्या राजकारणाचा नवीन डाव खेळला आहे.

दिल्लीतील 'महिला सन्मान' योजनेच्या नोंदणीचा घोळ आता नायब राज्यपालांच्या दरबारी गेला असून, त्यांनी यासंबंधी चौकशीचे आदेश दिले आहेत. पण, तसे असतानाही निवडणुकीपूर्वी केजरीवालांनी ही नवीन ट्रम काढलेली दिसते. रेवडीवाटपामुळे दिल्लीच्या सरकारी तिजोरीवर आधीच कोट्यवधींचा ताण आला असून, आता या नवीन रेवडीमुळे दिल्लीच्या अर्थव्यवस्थेला आणखीन भगदाड पडणार आहे. त्यामुळे केजरीवालांच्या या मोकट सुटलेल्या रेवडीवाटपाच्या वारुला आता सर्वोच्च न्यायालयानेच हस्तक्षेप करून वेळीच वेषण घालावी, अन्यथा देशाची राजधानी भिकेला लागेल, ते दिवस दूर नाहीत.

पान १ वरून

नदीजोड प्रकल्पाचे शिवधनुष्य

पुढे २०१४ साली मोदी सरकारने हा विषय पुन्हा प्राधान्याने हाताळण्याचा निर्णय घेतला.

नदीजोड प्रकल्प म्हणजे वर्षभर वाहणारी नदी कालव्याद्वारे एका नदीशी जोडली जाते. जी साधारणपणे चार महिने पाऊस वगळता वर्षभर कोरडी राहते. म्हणजे, या संपूर्ण प्रक्रियेतून काही ठिकाणी पूर आणि काही ठिकाणी दुष्काळाचा प्रभाव कमी करून नैसर्गिक समतोल निर्माण करता येतो. केन आणि बेतवा या यमुना नदीच्या उपनद्या आहेत, ज्या मध्य प्रदेशात उगम पावतात. पण, दोन्ही प्रवास पूर्ण करून उत्तर प्रदेशात यमुना नदीला जाऊन मिळतात. केन नदी मध्य प्रदेशातील कटनी येथील विंध्याचल येथून उगम पावते. पन्ना, छतरपूर आणि खुजराहोमधून वाहते आणि उत्तर प्रदेशमधील बांदा येथे यमुनेला मिळते. त्याचवेळी, बेतवा नदी रायसेन, मध्य प्रदेशातील विंध्य पर्वतराजीतून उगम पावते आणि विदिशा, टिकमगड, झांशी आणि ललितपूर मागे हमीरपूरला पोहोचल्यानंतर यमुनेमध्ये विलीन होते.

या दोन नद्यांपैकी केन नदीचे ८५ टक्के पाणलोट क्षेत्र मध्य प्रदेशात आहे. केन-बेतवा लिंक प्रकल्पात केन नदीचे पाणी बेतवा येथे पाठविण्याची योजना आहे. हा प्रकल्प दोन टप्प्यात पूर्ण होणार आहे. पहिल्या टप्प्यात मध्य प्रदेशातील छतरपूर जिल्ह्यातील दौधम गावात केन नदीवर ७७ मीटर उंच आणि २ हजार, ०३१ मीटर लांबीचे दौधम धरण बांधले जाणार आहे. या धरणाने केन नदीतील २ हजार, ८०० दशलक्ष घनमीटरपेक्षा जास्त पुराचे पाणी अडवले जाणार आहे. दौधम धरणात जमा झालेले केनचे हे अतिरिक्त पाणी बेतवा येथे पाठवण्यासाठी २२१ किमी लांबीचा लिंक कालवा बांधण्यात येणार आहे. दौधम धरणावरच ७८ मेगावॉट क्षमतेचे दोन वीज प्रकल्प उभारण्याची योजना आहे. दुसऱ्या टप्प्यात उर नदीवर लोअर उर धरण, केन कॉम्प्लेक्स आणि कोटा बॅरिज बांधण्यात येणार आहेत. संपूर्ण योजनेद्वारे केन नदीतून बेतवा येथे ५९१ दशलक्ष घनमीटर पाणी हस्तांतरित करण्याची योजना आहे.

केन-बेतवा लिंक प्रकल्पांमुळे मध्य प्रदेशातील पन्ना, टिकमगड, छतरपूर, सागर, दमोह, दतिया, विदिशा, शिवपुरी आणि रायसेनमध्ये जलक्रांती होईल. हा प्रकल्प उत्तर प्रदेशाचा भाग असलेल्या बुंदेलखंडमधील बांदा, महोबा, झांशी आणि ललितपूरसाठी जीवनदायी ठरेल. केन-बेतवा लिंक प्रकल्प दरवर्षी सुमारे ६५ लाख लोकांना पिण्याचे पाणी पुरवेल. त्याचबरोबर एकूण ११ लाख हेक्टर जमिनीच्या सिंचनाची व्यवस्था केली जाणार आहे. त्यापैकी सुमारे ५.५९ लाख हेक्टर मध्य प्रदेशात आणि २.५२ लाख हेक्टर उत्तर प्रदेशात आहे. म्हणजे पूर आणि दुष्काळ, वर्षभर पिण्याच्या पाण्याची उपलब्धता या समस्यांपासून मोठ्या लोकसंख्येला दिलासा मिळणार आहे. याशिवाय भूजल पातळीत वाढ आणि वीजननिर्मिती हे या प्रकल्पाचे प्रत्यक्षपणे दिसणारे फायदे आहेत. परंतु, याशिवाय कृषी सिंचन क्षेत्र वाढणे, कालव्यांचा विकास आणि त्याद्वारे जलवाहतुकीचे मार्ग खुले होणे, नवीन पर्यटनस्थळे उदयास आल्याने आर्थिक सुवता यासारखे फायदेही होऊ शकतात. म्हणजेच एकंदरीत या प्रकल्पांमुळे बुंदेलखंडची तहान मोठ्या प्रमाणावर शोषण आहेच. पण, सिंचनाच्या देणगीमुळे बुंदेलखंडच्या कृषिक्षेत्रास लाभ होईल. या संपूर्ण प्रकल्पाची एकूण किंमत ४४ हजार, ६०५ कोटी रुपये आहे. त्यातील ९० टक्के भार केंद्र सरकार आणि उर्वरित दहा टक्के दोन्ही राज्यांच्या सरकारांनी मिळून उचलण्याचा निर्णय घेतला आहे.

दरवर्षी भारतातील एक तृतीयांश भागाला भीषण दुष्काळाचा सामना करावा लागतो. दरवर्षी देशातील सरासरी चार कोटी हेक्टर क्षेत्रातील नागरिकांचे जीवन पुरामुळे उद्ध्वस्त होते. मात्र, आता पूर आणि दुष्काळाच्या आपत्तींना रोखणे शक्य होणार आहे. त्यासाठी देशातील नद्या एकमेकांना जोडण्याचा प्रकल्प अत्यंत प्रभावी ठरणार आहे. हा प्रयोग यशस्वी झाल्यास आणखी अनेक नद्या जोडण्याचा प्रकल्प राबविण्यासाठी केंद्र सरकार आपले प्रयत्न वाढवेल.

व्हाद्वी

व्योती पुजारी

पिझ्झा; बर्गर; मॅगी; न्युडल्स; पास्ता वगैरे परदेशी पदार्थ आपल्या घरात आता कसे छान रुळले आहेत. भाडेकरू म्हणून घरात आला अन् घराचा मालक झाला तसे झाले आहे. पिझ्झा बिझ्झा आधी आपल्या देशात आले अन् अवघ्या भारतीय तरुणांच्या यात तरुणीही आल्याच, त्यांच्या जिव्हेचा आणि उदराचा तावा घेऊन बसले. आता ते आपल्या घरात असे काही रुळले आहेत की आपल्या कांधांचे भजे; वडे; कच्चा चिवडा इत्यादी साध्या सुध्या घरगुती पदार्थांची अवस्था असून खास मालक घरचा म्हणतो चोर याला अशी झाली आहे.

घरोघरी हीच परीस्थिती आहे. आमच्याकडे काही वेगळं चित्र नाही. भाजी पोळी खाण्याचा कंटाळा आला की मागव पिझ्झा; पोराने मित्र आलेत मागवा बर्गर असं चालतं. पूर्वी बरं का; पूर्वी म्हणजे फार पूर्वी वगैरे नाही फार तर झाली असतील बारा पंधरा वर्षे आपल्याकडे संध्याकाळचा स्वयंपाक सकाळच्या उरलेल्या अन्नावर अवलंबून असायचा. वरण-भात, भाजी-पोळ्या असा चारी ठाव स्वयंपाक संध्याकाळी असलाच पाहिजे अशी काही सक्ती घरातल्या गृहिणींवर नसायची. पोळ्यांच्या डब्यात पोळ्या कमी असल्या तर खिचडी पिटलं, थालीपीठ रात्रीच्या जेवणात चालायचं; नव्हे धावायचं. अलिकडे सकाळचं अन्न उरले असले; नसले तरी खिचडी थालीपीठ वगैरे चालत नाही. हे पदार्थ आता संध्याकाळचे देशी जेवण या यादीतून लुप्तच व्हायला लागले आहेत. आता खिचडी बिचडीला पिझ्झा बर्गरचे पर्याय आले आहेत. काही वेळेला तर हेच नव्या पिढीचं जेवण; नाश्ता

म्हणाला. "तुमची आई नेहमी करते ते दहादुधातले शंख शिंपले?" "आजी, जाऊ दे तू आपली भाजी पोळीच खा. उगाच आमच्या पात्या पिझ्झाचं ऑपरेशन करू नको." "मी तुमचा पिझ्झा बर्गर खाईन. पण माझ्या पद्धतीने खाईन." "म्हणजे?" "आता तुम्ही बघाच." शेवटी पिझ्झा आला एकदाचा. प्रत्येकाने आपापला वाटा उचलला. मी एक डिश आणली. दोन वाट्या डिशमध्ये ठेवल्या. एका वाटीत सकाळचं फोडणीचं वरण मस्त गरम करून घेतलं. दुसऱ्या वाटीत बुंदी रायता करून घेतला. मी काय करणार. सुनांच्या लक्षात आले. "आई, प्लिज. तुम्ही देशी-विदेशी एक करू नका." पिझ्झाचे तुकडे मी फोडणीच्या वरणात घातले. ते जरासे मऊ झाल्यावर त्याच्यावर बुंदी रायता पांघरला. "शी -- आजी, पिझ्झाचा पार लोळापोळा केला. पिझ्झाचा घोर अपमान केला तू." नातवंडांनी एका सुरात निषेध नोंदवला. "अपमान कशाचा? उलट आपल्या भारतीय जेवणात त्याला मानाचं स्थान दिलं." "आता हा बर्गर वरणाशी खाणार की काय?" सुना भयचकित वगैरे म्हणतात तशा झालेल्या. "छे अजिबात नाही." मी बर्गरचा चौकान जवळ घेतला. वरचा पाव काढून बाजूला ठेवला. मधला पानाचा कचरा काढून टाकला. मग दोन्ही पाव नोट बारीक नजरेनी पाहिलं. "आजी, त्यातले डाळिंबाचे दाणे शांभतेय का?" "छे रे पावाच्या मध्ये जी पान घालतात ना ती नोट घुतात तरी की नाही माहीत नाही." "आजी, प्लिज. तू फक्त गार्लिक ब्रेड खा. बाकी काही खाऊ नको. आजी, फोडणीच्या वरणाबरोबर पिझ्झा खाणारी तू जगात एकमेव असशील." "मी अजून एक रिसिपी सांगते." "कोणती रिसिपी?" सुनेनं साशंक स्वरात विचारलं. "अंग हे बर्गरचे पाव आहेत ना ते तिखट, मीठ, कोथिंबीर, कांदा घातलेल्या बेसनात भिजवायचे. घोळायचे अन् तेलाला

माझे कॉन्टिनेन्टलवर स्वदेशीचे स्वाद्यप्रयोग

वगैरे वगैरे असते. आमच्याकडे पिझ्झा बर्गर वगैरे बोलवताना आम्हा दोघांना "आजी आजोबा तुम्ही पिझ्झा खाणार की बर्गर तुमच्यासाठी मागरीटा पिझ्झा बोलवायचा का गार्लिक ब्रेड बोलवायची?" नातवंडं न चुकता विचारतात. आजोबा पिझ्झाप्रेमी आहेत. पिझ्झा बर्गर त्यांच्या आवडीचे. त्यामुळे आजोबा एकदम आधुनिक वगैरे ठरतात.

आजोबा मग आजोला चिडवण्यासाठी नातवांना मुद्दाम सांगतात, "अरे तुमच्या आजोसाठीही मागरीटा पिझ्झा बोलवा. ती खाईल." आजोबा परस्पर सांगून मोकळे होतात. "आजी, अग एकदा पिझ्झा खाऊन तरी बघ; मस्त टेस्टी असतो" नातवाची लाडीगोडी. "कशाचा टेस्टी; एकदम बकवास असतो. खाऊन पाहिला मी एकदा; मला अजिबात आवडला नाही चव ना ढव त्या पिझ्झाला. एवढालं ते चिज टाकले की चव येते का! मला तर बराच ते तुकडे खाल्यासारखंच वाटलं." "आजी काही तरी काय ग; बरं जाऊ दे. तुझ्यासाठी बर्गर मागवू?" "ते तर अजिबातच नको वरून ब्रेड अन् आतमध्ये कसली ती पान बिन भरलेली असतात." मी नाक मुरडले.

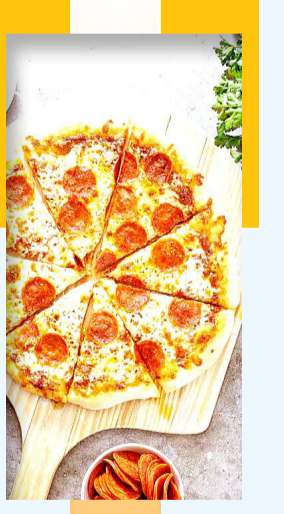
"आजी, आत भाज्या असतात. लेट्यूसची पान असतात." "तुम्हाला ती परदेशी पानं बरी आवडतात. पालक, मेथी, कोथिंबीर आऊ म्हटल की तुमच्या कपाळावर सतराशे साठ आठ्या पडतात." "आपल्याकडे एवढी न्युट्रिशियस व्हॅल्यू असलेली पाने कुठे आहेत." नातवंडांचं इंग्रजाळलेलं वाक्य माझ्या दिशेने आले. "आहेत तर; हेटीच्या फुलांची भाजी; शेवक्याच्या शेगांची फुले, कितीतरी पौष्टिक असतात.

कच्च्या मेथीचा घोळणा किती पौष्टिक असतो ते कळत नाही तुम्हाला. तुम्हाला पाहिजे ती लेट्यूस का फेट्यूस." "आजी, तू एकदा पास्ता खा मस्त यम्मी लागतो!"- नातू

तळायचे. मस्त बर्गरचे वडे डिशमध्ये ठेवून तू ते लेट्यूस का कसली पानं म्हणलास ना त्यांनी सजवायचे." "आई, पिझ्झाप्रेमी आहेत. पिझ्झा एकदम भन्नाट आहेत." आमच्या दोन्ही चिरंजीवांनी दाद दिली. "कसल्या भन्नाट कल्पना.

पिझ्झा बर्गरचा पार सत्यानाश केला." नात. "अग सत्यानाश नाही. याला कॉन्टिनेन्टल स्वदेशी डिशेश म्हणतात." नातीच्या चेहऱ्यावर प्रश्नचिन्ह. "म्हणजे बघ. पिझ्झा परदेशी पण वरण स्वदेशी. दोघांचा सांधला मेळ. बर्गरला घोळवलं अन् तळले झाला स्वदेशी पदार्थ तयार. मॅगी न्युडल्स म्हणजे आपल्या शेवयाचं त्या व्यवस्थित तुपावर परतल्या अन् दुधात शिजवल्या. साखर, सुका, मेवा घातला की झाली शेवयाची खीर तयार. खीर नको असेल तर मोडा न्युडल्सच्या पेंड्या अन् तेलावर कांदा घालून परता गरम पाणी घाला की तयार न्युडल्सचा उपमा. न्युडल्स; मॅगी दोन्ही शेवयाचेच प्रकार. एक जाडी दुसरी बारकी एवढाच काय तो फरक आहे." माझे कॉन्टिनेन्टल स्वदेशी पदार्थांची रिसिपी ऐकून सगळे गप्पार झाले.

नव्या वर्षात मी अजून एक नवीन शोध लावणार आहे. अळूचं फदफद शिजताना त्यात बर्गरचे छोटे छोटे तुकडे घालून बघणार. त्याला नाव देणार बर्गरफदफद. या खाद्यप्रांतात मी अजून काय काय शोध लावता येतील याचा विचार करते आहे. शोध पूर्ण झाले की माझ्या नावावर त्याच पेटंटच करून घेणार आहे. अजून मी हे घरात कोणाला सांगितलं नाही. आपलं सिक्रेट आहे शूड कुठे बोलू नका!

ग्रहसंकेत

(रविवार, ५ जानेवारी ते शनिवार, ११ जानेवारी २०२५)

नारायण जगन्नाथ कारंजकर, ज्योतिष भास्कर

ज्येष्ठ पत्रकार, फिल्टर पंपाजवळ, माठा रोड, मु.पो.कुईवाडी, जि.सोलापूर (भ. ९४२३७५८४०१)

* रविवार, ५ जानेवारी- बांगर षष्ठी, परमहंस श्री सेगानंद जन्म दिन, श्री मसोबा देव यात्रा प्रारंभ जवळा, त्र्यंबकअण्णा महाराज पुण्यतिथी केंद्र (करमाळा) * सोमवार, ६ जानेवारी- पत्रकार दिन, गुरू गो-विंदसिंग जयंती, स्वामी स्वानंद गिरी पुण्यतिथी खेडी, श्री खंडोबा यात्रा करंजे * मंगळवार, ७ जानेवारी- दुर्गाष्टमी, श्री शाकंभरी देवी उत्सवारंभ, विष्णूदास कवी पुण्यतिथी माहूर, सोमजाई जाखमाता प्रतिष्ठान दिन फळसप * बुधवार, ८ जानेवारी- कैवल्याश्रम स्वामी पुण्यतिथी, शिवदान कणकवली, शांतादुर्गा जत्रा समाप्ती * गुरुवार, ९ जानेवारी- मन्वादी, श्री कोणजाईदेवी यात्रा तळा (रायगड) * शुक्रवार, १० जानेवारी- पुत्रदा एकादशी, श्री दास गणू महाराज जयंती गोरटा (नांदेड), विश्व हिंदी दिन * शनिवार, ११ जानेवारी- शनि प्रदोष, श्री खंडोबा यात्रा पाल (सातारा), कालरात्री, नवरात्रोत्सव, राष्ट्रीय रस्ते सुरक्षा सप्ताह, शंकरनाथ महाराज भंडारा (कोल्हापूर), लाल बहादूर शास्त्री पुण्यतिथी

मुहूर्त:- * साखरपुडा- ६ जानेवारी (१८ पर्यंत), ७, ८ (१६ पर्यंत), १० (१४ नंतर) जानेवारी * डोहाळ जेवण- ८ (१६ पर्यंत) जानेवारी * बारासे- ६ (१८ पर्यंत) जानेवारी, १० (१४ नंतर) जानेवारी * जावळ- ८ जानेवारी * गृहप्रवेश- ६ जानेवारी

मेघ :- आपलेच खरे ही भूमिका नको
जगा असे की, लोकांनी तुम्हाला ब्लॉक नाही तर सचं केलं पाहिजे. राशीत हर्षल तर सुखस्थ मंगळ, त्यामुळे सर्व काही आपलेच खरे अशी भूमिका ठेवू नका. आर्थिक स्थिती समाधानकारक राहिल. खर्चाचे प्रसंग वाढले, तरी मार्ग निघत जाईल. सरकारी कामे होतील. नव्या योजना विचारपूर्वकराव्यात. गृहनिर्माण, विधी, वस्त्रप्रवेश अशा व्यवसायात प्रगती होईल. शुभ ता. ५, ७

वृषभ:- चिंता काढून टाका
विशातील रक्कम शिक्षणावर खर्च होत असेल तर ते घन चोरले जाऊ शकत नाही. राशीत गुरु महाराज विराजमान असल्याने मनातील चिंता दूर काढून टाकावी. महत्त्वाचे आर्थिक व्यवहार या आठवड्यात करून घ्यावेत. पुढे मंगळ पुन्हा धनस्थानी येणार आहे. कार्यक्षेत्रात चिकाटीने प्रगती होत जाईल. गुंतवणूक विचाराने करावी. उत्साहवर्धक घटना घडतील. शुभ ता. ५, ७, ८

मिथुन:- मोजकेच बोलावे
ज्ञानासाठी केलेली गुंतवणूक हि नेहमीच चांगला परतावा देते. घनात मंगळ व्ययात गुरु त्यामुळे समिश्र कालावधी आहे. भागीदारीच्या व्यवसायात मनासारखी प्रगती होईल. व्यवसायातील निर्णय विचारपूर्वक घ्यावेत. बोलून फार जबाबदारी वाढवू नका. तसेच मोजकेच बोलावे. विनाकारण वितंडववाद संभवतो. कलेचा चिकाटीने विकास होईल. नव्या संधीचे स्वागत करावे. शुभ ता. ६, ७

कर्क:- मार्ग सुखकर नाही
जो माणूस मनाने खचतो, त्याला कोणीच बरा करू शकत नाही. राशीत मंगळ तर अष्टमात शनि. त्यामुळे सध्या तर मार्ग विशेष सुखकर नाही. विचाराने रहावे व विचारानेच काही सिद्धीस न्यावे. स्पर्धांमध्ये अपेक्षित यश मिळणार नाही. व्यवसायात फार विश्वास कोणावर ठेवू नका. अपेक्षित कामे होतील. संतती संबंधात शुभ घटना घडतील. फार चिंता करू नका. शुभ ता. ७, ८

सिंह:- अडचणींवर मात
कधी कधी रस्ता नाही, तर स्वतःच बदलणे योग्य असते. व्ययात मंगळ तर सप्तमात शनी शुक्रासह त्यामुळे थोडी लवचिक भूमिका ठेवावी. शारीरिक तक्रारी राहणार आहेत. वेळीच योग्य ती दखल घ्यावी. नोकरी व्यवसायात मनासारख्या घटना घडतील. अडचणींवर मात करू शकाल. अनावश्यक खर्चात ना टाळणेच योग्य ठरेल. शिक्षण अनुभवतात चांगली प्रगती साधता येईल. शुभ ता. ५, ७

कन्या:- दुराग्रह नको
माणूस स्वतःचा स्वभाव बदलत नाही, म्हणून तो नेहमी दुःखी असतो. राशीत केतू तर सप्तमात राहू. नेपच्यून त्यामुळे सर्व गोष्टीत व्यवहार पाहू नका. जेवढे मन व्यापक राहिल, तेवढे सुख प्राप्त होईल. माणसांची पारक असली तरी फार दुराग्रही बाळगू नका. तिखट पदार्थ जास्त खाऊ नका. समस्या उद्भवणार नाहीत याची काळजी घ्या. दगदग ही टाळायला हवी. शुभ ता. ६, ७

तुला:- मोठी उडी नको
जे तुमच्याशी वाईट वागतात त्यांच्यापासून नेहमी लांबच राहणे योग्य असते. पंचमात शनि, त्यात पुन्हा मंगळ ही पुढे पुन्हा होणार आहे. त्यामुळे आहे ते संभाळण्याचा प्रयत्न करा. फार मोठी उडी घेण्याचा सध्या प्रयत्न करू नका. दुखापत होण्याची शक्यता वाटते. अपचन, बद्धकोष्ठता सारख्या विकारांकरिता दुर्लक्ष करू नका. शारीरिक स्वास्थ्य जतन करा, टिकवा. चिंता नको. शुभ ता. ५, ७

वृश्चिक:- प्रतीक्षा करा
विश्वासात करणार्याशी बोलणं सोडणं, हीच त्या व्यक्तीसाठी मोठी शिक्षा असते. शनि, मंगळ आदी पापग्रहांची सध्या आपल्यावर अवकृपा असल्याने वादळात वाळून मान खुपसून राहून संकट दूर होण्याची प्रतीक्षा करा. सरकारी कामे होतील. मंगळ पुन्हा आठवा होणार आहे. त्यामुळे प्रकृतीच्या तक्रारीकरिता दुर्लक्ष करू नका. व्यवसायातील निर्णय विचाराने घ्यावेत. दगदग टाळावी. शुभ ता. ७, ८

धनु:- सौख्याच्या घटना
नशिबावर नव्हे तर आपल्या परिश्रमावर अधिक विश्वास ठेवायला हवा. राशीतील रवि, बुध आपली उमेद वाढविणार आहे. आठवा मंगळ प्रकृतीच्या तक्रारी ठेवणार आहे. काळजी घ्या. पोटाचे स्वास्थ्य म्हणजे आपले शरीर स्वास्थ्य असते फार चमचमीत पदार्थ टाळणे हिताचे ठरेल. कौटुंबिक जीवनात सौख्याच्या घटना घडतील. मुलांशी मतभेद टाळावेत. शुभ ता. ८, १०, १२

मकर:- थोडी प्रतीक्षा करा
कोणाची गरिबी पाहून संबंध तोडू नका, खरी इज्जत गरिबांकडेच मिळते. घनात शनि तर सप्तमात मंगळ, त्यामुळे आर्थिक बाबतीत थोडी कसरत करावी लागेल. साडेसातीचे शेवटचे पर्वत चालू आहे. थोडी प्रतीक्षा करा. चांगलेच होणार आहे. नवे विचार घाईने स्वीकारू नका. प्राप्तीचे नवे मार्ग लाभत जातील. अपेक्षित घटना अधून अधून घडल्याने समाधान मिळेल. शुभ ता. ७

कुंभ:- अपेक्षित प्रगती
मन स्वच्छ ठेवा, स्वर्गात पैशाचा नाही तर कर्माचा हिशोब असतो. राशी स्वामी राशीतच शुक्रासह आहे. लाभातील रवि- बुध अपेक्षित प्रगती करणारे आहेत. अनावश्यक खर्च टाळायलाच हवेत. सौख्याच्या घटना घडतील. कौटुंबिक जीवनात अनुकूलता राहिल. योजलेली कामे मनासारखी होतील. चिकाटीने रहावे. प्रगती होत जाईल. अनुकूलता वाढेल. शुभ ता. ७, ८

मीन:- स्वास्थ्य टिकवा
ज्यांचे विचार पटत नाहीत, त्यांच्यापासून दूरच राहावे. राशीतच राहू नेपच्यून आहेत. त्यामुळे आपले विचार भलतीकडेच जाणार नाहीत, याची दखल घ्यावी. कारण मंगळ पुन्हा सुखस्थानी येणार आहे. त्यामुळे आपले स्वास्थ्य टिकवणे फार महत्त्वाचे आहे. गुंतवणूक विचाराने करावी. सरकारी कामे करून घ्यावीत, यशस्वी होतील. शुभ ता. ७, ८

!! शुभ भवतु !!

पान २ वरून

अल्प-परिचित संगीतकार...

रामलाल चौधरी या उत्तम सनईवादक असलेल्या संगीतकाराने 'तकदीर का फसाना' व 'तुम तो प्यार हो' (सेहरा) ही उत्तम गीते दिलीत. लाला-असर-सत्तार या त्रिकुटाने संगीतबद्ध केलेल्या 'संग्राम' (१९६५) या देमार चित्रपटात रंघावावर चित्रित झालेल्या 'मैं तो तेरे हसीन खयालों में खो गया' या गीताची खुमारी काय वर्णावी..?

सोनीक-ओमी जोडगोळीने संगीतबद्ध केलेल्या 'सावन भादों' (१९७०) रफी साहेबांनी 'कान मे झुमका, चाल मे तुमका' व 'सुन सुन ओ गुलाब की कली' ही खटकेबाज एकल गीते होती, तर अतिशय लोकप्रिय 'दोनों ने किया था प्यार मगर' (महुआ) हे गीतही त्यांचेच.. तर रवींद्र जैन यांच्या पदार्पणातील 'काच और हिा' (१९७९) चित्रपटात रफी साहेबांनी गायलेले भावपूर्ण 'नजर आती नही मंजिल' हे सुश्राव्य एकलगीत होते. सी. अर्जुन (अर्जुन चंदनानी) यांनी 'पुनर्मिलन' (१९६४) या चित्रपटात 'पास बैठो तबीयत बहल जायेगी' हे सुरेख गीत दिले. तर १९६५ साली आलेल्या 'तू ही मेरी जिंदगी' या गोवा मुक्ती संग्रामावर आधारित चित्रपटात रानुदेब मुखर्जी यांनी संगीतबद्ध केलेली 'मायूस ना हो ऐ मेरे वतन', 'ऐ मेरे प्यारे वतन', 'जिधर भी देखे उधर तू है' अशी लक्षणीय गीते दिली होती.

तर विख्यात नृत्य-दिग्दर्शक व गीतकार प्रेम धवन यांनी संगीतबद्ध केलेली 'ए वतन ए वतन', 'पगडी सम्हल जड़ा' (शहीद १९६५) व 'अगर बेवफा तुझको पहचान जाते' (रात के अंधेरे मे) ही रफी साहेबांची अजूनही

लोकप्रिय असलेली गीते आहेत. श्यामजी घनश्यामजी या अप्रसिद्ध संगीतकाराने 'ठोकर' (१९७४) चित्रपटात 'अपनी आँखों में बसा कर' हे केवळ विस्मयचकित करणारे गीत दिले. तर प्यारेला शर्मा यांचे कनिष्ठ बंधू असलेले गणेश यांनी 'दिल ने प्यार किया है एक बेवफासे' (शरारत), 'दिल का सुना साज तराना दुहेगा' (एक नारी दो रूप) अशी कर्णमधुर गीते दिली.

ब्रजभूषण सहानी यांनी 'मिलाप' (१९७२) चित्रपटात 'कही ऐसा न हो' तर पांडुरंग दीक्षित यांनी 'साईनाथ तेरे हजारी हाथ' (शिडी के साईबाबा) अशी सुरेख गीते रफी साहेबांच्या आवाजात प्रस्तुत केली. अल्पायुषी ठरलेल्या मानस मुखर्जी यांनी 'खुश हूँ मैं फूल नहीं हूँ' व 'मैं सूरज की रोशनी' अशी सुमधुर गीते 'शायद' (१९७९) चित्रपटात रफी साहेबांकडून गाऊन घेतली.

काय सांगावे, किती सांगावे रफी साहेबांच्या बाबतीत, शब्द पडतात थिटे ! 'कोई तुमसा नहीं, रफी साहेब..!' (लेखक सिनेमाचे अभ्यासक आहेत.)

मध, मेणाचे औषधी उपयोग

मधमाशा निरनिराळ्या फुलांतून मध गोळा करतात. त्यांच्या पोळ्यातून मध गोळा केला जातो. प्रत्येक फुलांत निसर्गतः असलेली ही कडू-तुरट रसाची साखर आहे. निरनिराळ्या कडू-तुरट (हिडा, शेवगा, अडुळासा इ.) झाडांच्या फुलातून मध जमविला जातो. म्हणून मध केवळ गोड नसून तुरटगोड किंवा कडूगोड असा आहे. म्हणून साखरेप्रमाणे रोगकारक नाही.

आजीचा बटवा

नावायण कावंजकव

भ. ९४२३७५८४०१

मध हा गोड असूनही रूक्ष व तुरट असल्याने कफनाशक आहे. चरबी कमी करणारा आहे. थोड्या प्रमाणात सारक आहे. कफाच्या कोणत्याही विकारावरील औषध मधातून चाटवावे. औषधाबरोबर देणाऱ्या वस्तूला 'अनुपान' म्हणतात, मध उत्तम अनुपान आहे. पित्तविकारांसाठी मध अधिक तेल असे अनुपान वापरवे. मध खाल्ल्याबरोबर गोडीबरोबरच तुरट चवही लागली पाहिजे. तुरटपणा असलेला मधच उत्तम समजावा. अस मध बहुमूत्र, प्रमेह, त्वचविकार, कृमी, वांती, दमा, खोकला, जुलाब यासर्व रोगात गुणकारी होतो. चिघळलेल्या जखमा कोरड्या व स्वच्छ करतो. जखमा मधाने शुध्द होतात व लवकर भरून येतात.

साखर, गुळाने कफ वाढतो व कफ दोषामुळे डोळे बिघडतात. हल्ली साखरेचा वापर जास्त वाढला आहे. त्याऐवजी मधाचा वापर करावयास पाहिजे. रात्री निजण्यापूर्वी मध तूपानु त्रिफळाचूर्ण चाटवा. म्हणजे नेत्रविकार होत नाहीत. अधूनमधून डोळ्यातही मधाचे अंजन करावे. पाणी वाहून जाते व मेण हे मधाबरोबर निर्माण होणारे नेत्रदोष उत्पन्न होत नाहीत. उचकी लागल्यास मध व थोडे सैधव चाटवा. वरून कोमट पाणी प्यावे, उचकी थांबते. कानातून पाणी, पू वहात असताना कान धुवू नयेत. कोरडा कापूस काडीला घट्ट गुंडाळून त्याने कान पुसून घ्यावे व नंतर मधाचे थेंब टाकावेत, असे वारंवार करावे म्हणजे कानातील जखम बरी होते.

गूळ, साखरेप्रमाणेच घरात मध नेहमी असणे आवश्यक आहे. प्रथमोपचार म्हणून अनेक ठिकाणी मध उपयोगी पडतो. मेद, मूत्र व कफ यांचे प्रमाण शरीरात जेव्हा जेव्हा वाढते तेव्हा तेव्हा मध गुणदायी होतो. म्हणून लहान मुले कफरोगी, प्रमेही व मेदस्वी लोक यांनी गूळ साखरेऐवजी मधच मधहीच गूळ, साखर आहे, असे मधहीच गूळ, साखर आहे, असे समजावे.

मध हा खाद्यपदार्थ नसून औषधाबरोबर घेण्याची वस्तू आहे, अशी आपली समजूत झालेली आहे, ती चुकीची आहे. निदान कफरोगी लोकांनी तरी साखरेऐवजी मधच वापरला पाहिजे.

मेण:- मेण हे मधाबरोबर निर्माण होणारे तेल आहे. हे तुरटगोड आहे. तुरट रसामुळे हे जखमा बरी करते. गोड रसांमुळे हे पौष्टिक आहे. मधमाशा हे तयार करतात. मधाच्या पोळ्यातील मध काढून घेतल्यानंतर ती पोळी कढविली असता पिळवे मेण मिळते. ते शुध्द केले म्हणजे पांढरे मेण

मिळते. मेण डालडाप्रमाणेच खूप जड आहे. जो मनुष्य खूप खा, खा करतो, ज्याची भूक चांगली आहे. त्याला मेण उपयोगी पडते. मेणाच्या गोळ्या करून पोटात देतात. हातापायांना चिरण्या (भेगा) पडतात, त्याला मेण चांगले चोळले असता चिरण्यांची जखम भरून निघते व खरवरीत झालेले हात, पाय सुधारतात. हे गुळुळुळीत असते.

जखमेसाठी मलम:- मेण मलमासाठी उपयोगात आणतात. २० ग्रॅम मेण, गोडतेल १० ग्रॅम, कापूर १ ग्रॅम, शेंदूर २.५ ग्रॅम, राळपूड १० ग्रॅम ही सर्व औषधे एकत्र करून कढवावीत व मलम तयार करावे. जखमेवर याची पट्टी लावावी. ग्रामीण भागात सौभाग्यवती महिला कुंकू लावण्यापूर्वी मेणाचा उपयोग करतात.

मधाचा दोष:- चांगल्या मधाच्या सेवनाने शरीरात फाजील चरबी जमत नाही. ज्यांच्या आहारात स्निग्ध पदार्थ विशेष नसतील त्यांनी मध जास्त व सतत खाऊ नये. खाल्ला तर शरीरात रूक्ष गुण जास्त वाढतो. आवश्यक तेवढा मेदही शिल्लक रहात नाही. शरीर कृश होते. वातविकार बळावतात. हा मधाचा दोष आहे. बरेच दिवस मधातून औषध घ्यावयाचे असेल तर त्याचेबरोबर तूप, तेलाची जोड घ्यावी. म्हणजे वातदोष वाढत नाही.

मध उष्ण गुणाचा आहे. मधमाशांच्या पचनक्रियेचा त्यावर संस्कार झालेला असतो, म्हणून पचण्यास हलका आहे. गरम पदार्थात मध मिसळून खाऊ नये. वातीचे औषध देताना व कस्ति (एनिमा) देताना मध गरम पाण्यातून दिल्यास चालतो. मध व तूप समभाग केव्हाही घेऊ नये. अपायकारक आहे.

आपले अतिविशाल विश्व

विश्व अति विशाल आहे. साध्या डोळ्यांनी ते पूर्णपणे पाहता येत नाही. म्हणूनच अर्जुनाला विश्वरूप दर्शन घडविण्यासाठी भगवान श्रीकृष्णाने त्याला दिव्यदृष्टी दिली, हे आपण जाणतो. दिव्यदृष्टी म्हणजे नेमकं काय, असा मनात प्रश्न येतो. या दिव्यदृष्टिसदृश प्रत्यक्ष आता कसे साधले आहेत, यावर अल्पसा दृष्टिक्षेप टाकू या. विज्ञान युगात अतिदूरचे विश्व पाहण्यासाठी अथवा जाणून घेण्यासाठी काही खास तंत्रज्ञानाचा वापर करून माहिती प्रथम मिळविली जाते. त्याला गणिताने सैद्धांतिक जोड देऊन त्या अतिदूरच्या प्रदेशाची माहिती मिळविली जाते.

या खास पद्धतीने मिळविलेल्या विश्वाला 'दिसू शकणारे विश्व अथवा दृश्यविश्व' (Observable Universe) असे म्हणतात. त्या विशाल विश्वाचा थोडक्यात परिचयआतापर्यंत प्राप्त झालेल्या माहितीनुसार, या गोलकावर विश्वाचा व्यास ९३ अब्ज प्रकाशवर्ष असल्याचे समजते. प्रकाशवर्ष हे एक अतिशय मोठी अंतर सांण्यासाठी वापरले जाणारे एकक आहे. साधारणपणे ३ कोटी मीटर प्रती सेकंद या वेगाने एक वर्षांच्या काळात जेवढे अंतर प्रकाश जातो, त्या अंतराला 'एक प्रकाशवर्ष' समजले जाते. हे अंतर ९ सहस्र अब्ज (ट्रिलियन) किलोमीटर एवढे असल्याने आपल्याला सध्या दिसू शकणाऱ्या विश्वाचा व्यास साधारणपणे ५०२२ सहस्र अब्ज किलोमीटर एवढा असल्याचे मानले जाते.

या प्रचंड मोठ्या विश्वात १०^{२४} दीर्घिका आहेत. प्रत्येक दीर्घिकेतील ताऱ्यांची संख्या साधारणपणे १०^{११} असल्याने आपल्या सध्याच्या ज्ञात विश्वात १०^{३५} तारे आहेत. प्रत्येक ताऱ्याचे एक एक स्वतंत्र कुटुंब असून त्या कुटुंबात विविध ग्रह, उपग्रह, धूमकेतू इत्यादी अनेक स्वर्गीय पिंड असल्याने या आपल्या विश्वातील स्वर्गीय पिंडांची संख्या अगदी अगणित आहे, असेच म्हटले जाते. प्रत्येक दीर्घिका हा एक स्वतंत्र गट असतो. त्यातील सर्व तारे त्यांच्या संपूर्ण कुटुंबासह त्या दीर्घिकेच्या केंद्राभोवती निरनिराळ्या स्वतंत्र कक्षांमधून विविध गतींनी फिरत असतात. केंद्राच्या जवळच्या कुटुंबांची भ्रमणगती मोठी असून लांबच्या कुटुंबांची गती कमी

कमी होत असल्याचे आढळते. दीर्घिकेच्या आतील कुटुंब कधीही एकमेकांवर आदळत नाहीत. म्हणूनच प्रत्येक दीर्घिका म्हणजे 'एकसंगण' असल्याचे दिसून येते. परंतु विविध दीर्घिकांमधील संबंधाचे स्वरूप वेगळे आहे. सर्व दीर्घिका एकमेकींपासून सदैव दूर दूर जात असतात. दोन दीर्घिका एकमेकींवर आदळण्याचे प्रसंगदेखील मधून मधून घडून येतात. सर्व दीर्घिका एकमेकींपासून सदैव दूर दूर जात असल्याने हे विश्व पसरत जात असल्याचे बोलले जाते. परंतु या विश्वगोलातील सर्वात बाहेरील दीर्घिका अजून दूर जात असल्याचे नेमके कसे ठरविले जाते, हा प्रश्न मनात येतो. त्यासाठी वैज्ञानिक डॉप्लर

या परिणामाला ताम्रसूती (Red shift) असे म्हणतात.अतिदुरस्थ दीर्घिकेकडून येणाऱ्या प्रकाशाचा वर्णपट (Spectrum) घेतला असता त्याच्यात अनेक रंगांच्या रेषा दिसतात. त्यांच्या वर्णपटातील स्थानावरून त्या प्रकाशाची तरंगलांबी काढली जाते. ही तरंगलांबी त्या रंगाच्या मूळ तरंगलांबीपेक्षा मोठी असल्याचे दिसून येते (आकृती पाहा). हीच टी ताम्रसूती, ज्याच्या आधारे ती दीर्घिका दूर जात असल्याचा निष्कर्ष काढला जातो. आपल्या सध्या माहीत झालेल्या विश्वगोलाच्या काठावरील सर्व दीर्घिकांचे बाबतीत अशीच ताम्रसूती आढळत असल्याने हे विश्व जास्त जास्त विशाल होत असल्याचा निष्कर्ष काढला जातो. गणिताच्या मदतीने हा विश्व पसरत जाण्याचा वेगदेखील काढला जातो. त्यानुसार आपले हे विश्व प्रतिवर्षी (३६५ दिवस) एक प्रकाशवर्ष या वेगाने मोठे होत असल्याचा निष्कर्ष काढला जातो. असे हे आपले दृश्यविश्व सध्या जास्त जास्त विशाल होते आहे. हे त्याचे विशाल होत जाणे सदैव सुरू राहणार का, असा प्रश्न मनात येतो. परंतु याचे वैज्ञानिक उत्तर 'नाही' असे आहे. भगवद्गीतेत 'जातस्यहिद्युवोमृत्युधुवं जन्म मृतस्यच' असे जीवावहल म्हटले आहे. विश्वालादेखील जन्म, बाल्यावस्था, तारुण्य अशा अवस्था दिसून आल्याने ते वृद्धावस्थेत जाऊन त्याचा अंत होणे निश्चित वाटते. कालांतराने त्याला पुनर्जन्म प्राप्त होणार, हे स्वाभाविक आहे. विज्ञानाने 'दोलायमान विश्व' (Oscillating Universe) नावाचा सिद्धांत प्रस्थापित केला असून त्याने असेच मत मांडले आहे.

डॉ. मधुकव आपटे

सकारात्मकतेचे तत्वज्ञान

डॉ. वितीन ह. देशपांडे
 deshapandeh@gmail.com

सकारात्मकता म्हणजे निव्वळ हसणे, आनंदी दिसणे, सकारात्मकतेचा संदेश देणारी भाषणे देणे/ लेखन करणे नसते. सकारात्मकता म्हणजे जीवनविषयक सर्वंकष दृष्टिकोन आणि आयुष्यातील जे जे चांगले आहे त्यांवर लक्ष केंद्रित करणे! आणि संघर्षांनी परिपूर्ण असलेले आयुष्य जगायचे असेल तर विकासामिमुख नजर असायला हवी. पण त्यासाठी सुखद, आरामदायी अनुभवांच्या चक्रातून अलगद निसटता आले पाहिजे. मुळात आपल्या मूलभूत गरजा सुखेनैव भागत असतील तर आराम/सोयी सोडायच्या कां आणि अनोळखी, अज्ञात प्रदेशात कां शिरायचे? असा स्वाभाविक प्रश्न सगळ्यांच्या मनात येऊ शकतो. आणि बरेचदा अशी मनोरचनाच विकासामिमुखतेला मागे खेचत असते. रमेझ सॅसून विकासवेधी मनोरचनाची परिभाषा खालील प्रकारे करतात. मनाची नजर विकासोन्मुख केली तर मानसिक आणि भावनिक दृष्ट्या मानव जीवनाच्या उजळ बाजूकडे एकाग्र नजरेने बघू शकतो आणि त्यांतून सकारात्मक परिणाम संभवतात. केंद्रा चैरी यांच्या मते, आयुष्याच्या आव्हानांना विकासकेंद्री दृष्टिकोनातून सामोरे जाणे. याचा अर्थ वाईटाला टाळणे, त्याकडे दुर्लक्ष करणे असा माग होत नाही. उलट संधाव्य प्रतिकूल परिस्थितीला कणखरपणे हाताळणे, इतरांमधील चांगुलपणाला दाद देणे आणि स्वतःकडे, स्वतःच्या क्षमतांकडे सूर्यप्रकाशात बघणे याला विकासवेधी मनोरचनेचे वैशिष्ट्य मानावे असे ते म्हणतात.

थोडक्यात म्हणजे सकारात्मक विचारांची सवय लावून घेणे, ढगाची चंदेरी किनार शोधणे आणि कोणत्याही परिस्थितीला समर्थपणे डाव्या-उजव्याची पर्वा न करता सामोरे जाणे हे विकासवेधी मनोरचनेचे लक्षण आहे.

विकासवेधी मनोरचना स्वतःला बद्ध करणाऱ्या आस्थांची बंधने तोडण्यास मदत करते आणि स्वतःच्या क्षमतांचे आभाळ उंचावण्याला मदत करते. पण हे फक्त एक सर्वसमावेशक वैशिष्ट्य नाही कारण सकारात्मक मानसिकताही आयुष्याच्या काही कप्प्यांकडे बंदिस्त नजरेने पाहायला बाध्य करते.

विकासक्षम मनाची मशागत करायची असेल तर स्वतःच्या अनुभवांबद्दल सतत उत्सुकता बाळगणे ही एक रणनीती असू शकते. कशात तरी कुतूहल बाळगणे - भलेही तो एखादा नवा छंद जोपासणे असो, वा नवे आव्हानात्मक काम हाती घेणे असो. आणि त्यासाठी न्युरोप्लास्टिसिटीचे आधार मानायला पाहिजे कारण आपण जितके उत्सुक तितके मनाला विकासाचे पंख लागत असतात असं तिथे मानलं जातं.

कॅरॉल ड्रेक म्हणतात- स्वतःच्या मर्यादा ओलांडायची इच्छा आणि त्या इच्छेला धरून राहायचे, विशेषतः काहीच मनाजोगत होत नसताना हाच तर विकासवेधी मनाचा शिक्षा असतो.

मनाला साचलेपण देण्यात खालील दहा सवयी कारणीभूत आहेत असं मानसशास्त्र मानते-

१) निश्चिंत, आरामदायी, सुखद मनोवस्था झुगारता न येणं (खरंतर या क्षेत्राच्या बाहेर आल्यावरच

विकासवेधी मनोरचना

सकारात्मकतेचे तत्वज्ञान २४८

आयुष्य सुरु होत असं म्हणतात)

- २) दिरंगाईचे (चालढकल) व्यसन
- ३) नकारांचे चुंबक
- ४) अपयशाचे भय (हे प्रयत्न करण्यापासूनही रोखते)
- ५) स्वयं शिस्तीचा अभाव
- ६) स्वप्नांशी फारकट
- ७) अवघड निर्णय घेता न येणे
- ८) अतिरिक्त नियोजन (परिपूर्णता बरेचदा मायावी असते, ती साधेपर्यंत जीवन हातातून निसटून जाते)
- ९) भूतकाळात वास्तव्य
- १०) स्वतःकडे दुर्लक्ष (स्वतःला प्राधान्य देण्यात कुचराई)

स्वतःचे घट्टमुद्र वैचारिक साचे वाटते अडथळे निर्माण करीत असताना विकासाकडे उरवून वाटचाल करण्यासाठी खालील चार टप्प्यांचा हा उपक्रम उपयुक्त ठरू शकतो. कॅरॉल ड्रेक म्हणतात- मानवी मनाच्या टाळशी विचारांचा साचलेला साचा जसा असतो तद्वत विकासवेधी विचारसरणीही असते.

स्वतःच्या क्षमता आणि बुद्धिमत्ता यांच्याबद्दल काही आडाखे असतात. बांधीव मनोरचनेचा मनुष्य गृहीत धरून चालत असतो की चारित्र्य, बुद्धी, विचारशक्ती आणि अशा मानवी गुणांचा समुच्चय बहुधा स्थिर असतो आणि तो सहजासहजी बदलत नाही. मात्र, यश हे मानवी बुद्धिमतेचे दृश्य स्वरूप असते.

विकासाच्या दिशेने मार्ग आक्रमण करणाऱ्या व्यक्तीला मात्र खात्री असते. मानवी गुण ठोकठाक

करून सुधारता येतात. आव्हाने आणि अडथळे अपरिहार्य असले तरीही प्रयत्नांची कास सोडली नाही तर कधीतरी सुखद गंतव्यसाध्य होतेच आणि ते कृतार्थ करणारे असते. अशी माणसे स्वाभाविकपणे शिकत असतात. कष्ट करण्याची त्यांची तयारी असते आणि ते अडचणींनी सहजी हतोत्साह होत नाहीत.

विकासावेधी माणसे नवनव्या मार्गांनी शिकत राहतात आणि आव्हाने टाळण्याकडे त्यांचा कल नसतो. बांधीव मनोरचना मात्र एखाद्याही अपयशाने खचून जाते आणि आपण यशस्वी होणार नाही यावर ठाम होत जाते. मात्र मनाच्या रचनेत बदल करता आले तर जीवनाच्या प्रत्येक घटकावर सकारात्मक प्रभाव पडू शकतो. सुरुवात अर्थातच स्व-जागरूकतेपासून होते.

१) पहिली पायरी- मनाचा आवाज ऐकायला शिकणे- सुरुवात करावी आतल्या भाष्याकडे लक्ष देण्यापासून. त्यातून अडचणी, आव्हाने यांची निशाणी हाती येते. हातून काही चूक झाली असेल, बाह्य टीका भिडली असेल तर त्यांची नोंद करावी. अशी घटना आणि त्यानंतरचे मनात आलेले विचार लिहून काढावेत.

२) दुसरी पायरी- या प्रतिक्रिया कोणत्या मनातून येताहेत (बांधीव वा विकासावेधी)? - मनात विचार येत असतील: मला हे जमणार नाही, माझे हे क्षेत्र नाही, मी तितका बुद्धिमान नाही, मागील वेळी अपयशी ठरलो होतो, कदाचित याहीवेळी जमणार नाही. अशा प्रकारचे विचार बांधलेल्या मनोभूमिकेतून येत असतात.

३) तिसरी पायरी- निवडीचे स्वातंत्र्य-

जागरूकतेबरोबर येते निवडीचे स्वातंत्र्य. वरील भाष्य घ्यानी घेतले तर तेच पुढे सुरु ठेवायचे की विकासावेधी मार्गाला लागायचे हे स्वतःच ठरवावे लागते. हा बदल मानसिक पातळीवर झाला तर तो दीर्घकालीन असतो. म्हणजे असे भाष्य करावे. यशस्वी माणसालाही कधी ना कधी तरी अपयशाचा सामना करावाच लागतो. आणि कोशिश करणे वारेले की कधी हार नाही होती. चौथ्या कॉलम मध्ये विकासावेधी मनोरचनेचे विचार लिहावे.

४) चौथी पायरी- विकासाच्या दिशेने कृती- नक्की कोणती कृती आपण विकासावेधी आहोत याकडे अंगुलीनिर्देश करते? उदा. विकासावेधी मन असलेली व्यक्ती आव्हाने आणि अडचणी यांचेकडे उत्साह तसेच उत्सुकता यांच्या दृष्टिकोनातून बघते. आणि टीकेचा स्वीकार विधायक भूमिकेतून करीत असते. याचाच अर्थ अपयश म्हणजे शिक्षणाच्या संधी असा काढता येतो. दुचाकी शिकताना जसा आपण वारंवार सराव करतो तसेच विकासाच्या दिशेने मनाला वळवावे लागते म्हणजे सगळं नैसर्गिक होत जाते.

मनाची डायरी
घटना /प्रसंग अपयशानंतर/ पीछेहाटीनंतर मनात तात्काळ आलेले विचार मनोरचना (स्थिर/ विकासावेगी)विकासावेगी मनोरचनेतील विचार

कृती
१) मी नोकरासाठी अर्ज केला पण मला नोकरी मिळाली नाही. माझ्यातच काहीतरी खोटे आहे. मी प्रभाव टाकू शकलो नाही. स्थिर /साचलेली मी अधिक प्रयत्न करीन. माझ्या चुकांपासून शिकेन. मुलाखत घेणाऱ्यांकडून अभिप्राय मागवेन आणि भविष्यासाठी तयारीमध्ये सुधारणा करीन.

२) जेव्हा आपण धीटपणे कोणत्याही परिस्थितीला सामोरे जातो तेव्हा नकळत आपण स्थितिस्थापकत्वाच्या मदतीने अडचणींना मागे ढकलत स्वतःला अग्रभागी आणत असतो. पण मुळात जन्माला येताना आपण धैर्यही सोबत घेऊन येत असतो का? डकवर्थ, पीटरसन, केली आणि मॅथ्यू यांचे २००७ चे संशोधन असे आहे की धाडस हा स्वभावाचा आणि जडणघडणीचा भाग असतो. ते अंगी बाणवयाचे असेल तर विकासावेधी मनोरचनेची मशागत आवश्यक.

गंमत अशी आहे की स्थिरावलेला (साचलेला) आणि विकासावेधी हे दोन्ही कपे परस्परावलेनी असतात, त्यांना विभक्त करता येत नाही. आयुष्याच्या एका कप्प्यात साचलेपण आणि दुसऱ्या कप्प्यात विकासासमिमुखता असू शकते. म्हणजे एकीकडे मला हे जमणारच नाही असा जप चाललेला असतो, तर दुसरीकडे मला हे जमेल, करून तर पाहू अशी मानसिकताही असू शकते. शरीरसौष्ठव ही नैसर्गिक देणगी असते आणि ती आपल्यात नाही असं वाटत असतानाच व्यासपीठावर उभे राहून धिटाईने भाषण करणे मात्र सहजसाध्य वाटते आणि मिळणाऱ्या प्रत्येक अभिप्रायागिक त्वा कौशल्यात सुधारणा घडताना बघून स्वतःवरचा विश्वास वाढायला लागतो.

साचलेलं मन मागे खेचण्याचा प्रयत्न करीत असते. जर लहानपणापासून गणिताची भौती वाटत असेल तर ज्या नोकरती/व्यवसायात गणिताचा खूप वापर असतो असा व्यवसाय टाळण्याकडे आपला कल असू शकतो. काही मंडळींचा दृष्टिकोन असतो. प्रजा ही मानवी आवाक्यातील बाब आहे तर काहींना वाटू शकते. ती

परिवर्तनीय आणि चंचल असते.

हार्वर्ड बिझिनेस रिव्ह्यू च्या एका अंकात स्थिरावलेले, बदलास उत्सुक नसलेलं मन आणि वेगवती मनोरचनेबद्दल गोंधळत टाकणारे तीन फरकांकडे लक्ष वेधलेले आहे.

पहिला म्हणजे खुलं मन अधिक सकारात्मकता म्हणजेच विकासावेधी मनोरचना असं मानणं, स्वतः विकासासमिमुख आहोत असा ग्रह करून घेणे.

दुसरा गोंधळ म्हणजे कौतुक करणे, बक्षीस देणे एवढेच पुरेसे असते. मूळात प्रक्रिया स्वीकारणे हेच अवघड असते कारण त्यांत शिक्षण आणि प्रगती हे दोन्ही घटक असतात.

अंतिम गफलत अशी होते की फक्त विकासाबद्दल बोलणे आणि त्याची जाहिरात करणे पुरेसे असते. पण हे सगळं फसवं असतं.

विकासावेधी मनोरचनेचं वैशिष्ट्यच मुळी असं असतं की जोखीम आणि अपयश त्यांत गृहीत धर-लेलं असतं. आणि तरीही प्रयत्न, चिकाटी सोडायची नसते. फक्त प्रत्येकाची अपयशाची आणि त्या प्रसंगातून उसळी मारून पूर्वेपदाला येण्याची पद्धत वेगवेगळी असते. ट्रेकच्या मते विकासावेधी मनोरचना खालील वैशिष्ट्यांनी युक्त असते.

(१) अशी माणसे आव्हानांना कवटाळतात.
(२) पीछेहाटीतून सातत्याने उसळी मारून पूर्वस्थितीला येण्याचा प्रयत्न करतात.

(३) प्रयत्न आणि धडपड म्हणजेच त्यांच्यादृष्टीने प्रभुत्वाचा मार्ग असतो.

(४) टीकेमधून धडे शिकण्याचे कौशल्य त्यांच्या ठायी असते.

(५) इतरांच्या यशोगथांमध्ये त्यांना प्रेरणा शोधता येते आणि ती आत्मसात करता येते.

अमेरिकन सायकॉलॉजिकल असोसिएशनने सुचविलेल्या दशसूत्रीने हा लेख संपवू या...

(१) समाजातमधे अधिकाधिक मिसळा. एकलकोंडे, माणूसघोषेपण सोडा.

(२) प्रतिकूल परिस्थितीला प्रतिसाद देण्याच्या आपल्या सवयीला आळा घाला.

(३) बदल हे एकमेव सातत्य असते, मानवी आयुष्यातील. हे लवकरात लवकर स्वीकारा आणि बदलाला विरोध करण्यात ऊर्जा, वेळ वाया घालवू नका.

(४) जीवनहेतूंची सुरुवात अल्पकाळापासून करून दीर्घकालीनपार्शी थांबवा. तोपर्यंत चालत राहा. नवे दरवाजे, नव्या खिडक्या उघडा आणि उत्सुकतेने प्रवासातील नवे मार्ग शोधा.

(५) प्राप्त परिस्थिती कितीही अवघड वाटली तरी निर्णय घेत राहा, त्यापासून पळ काढू नका.

(६) वाईट अनुभवांकडे खुल्या नजरेने बघितले तर त्यांत दडलेली शिकवण गवसते.

(७) नकारात्मकतेला सोडचिठ्ठी घ्या.

(८) अपघात होत राहतील. जन्मापासून मृत्यूपर्यंत चढउतार होत असतात. आयुष्याच्या उत्तुंग योजनेत छोट्यामोठ्या पराभवांना स्थान देऊ नये.

(९) सकारात्मकतेची कास धरा. वाईटाला नकार देणे असा याचा अर्थ खचित नाही. हा फक्त शक्यतांना स्वीकारण्याचा आणि तसे घडू देण्याचा मार्ग असतो.

(१०) आपल्या स्मितहास्याची साथ कधीही सोडू नका.

विश्व चैतन्याला घेऊनी ये ॥

(भाग-४५)

चाधता कंवाड

प्रा.ज्ञानेश्वर कुलकर्णी (वतनी)

ध. १४०३०२९१७८

तो खरं तर आम्हा मराठी माणसाचं नवीन वर्ष पाडव्या पासून (म्हणजे चैत्र प्रतिपदे पासून) सुरु होतं पण शैक्षणिक वर्ष, अर्थिक वर्ष एकंदरीत आमचे ८०८३ पेक्षा जास्त व्यवहार आज इंग्रजी महिन्या नुसार चालतात. म्हणून सर्वांना नवीन वर्षांच्या मनापासून शुभेच्छा...

मावळच्या वर्षाला निरोप देताना आणि नवीन वर्षांचे स्वागत करताना पहिल्यांदा नांदायला जाणाऱ्या माहेरवाशीण सारखी आपल्या मनाची अवस्था झाली आहे. आई वडीलांच्या अंगणात साऱ्या कट्टु-गोड आठवणी सोडायच्या आणि नवीन संसाराचं स्वप्न रंगवत पुढे पाऊल टाकायचं. तसच काहीसं आज झालंय. काळ हा आपल्या गतीनं पुढे जातच राहणार आहे. दरवर्षी एक वर्ष संपणार तर दुसरं नवीन वर्ष सुरु होणार. आजचा वर्तमान उद्या भूतकाळात विलीन होणार, आणि उद्याचा भविष्यकाळ आजच्या वर्तमानात येणार. भूतकाळाकडून अनुभव घेऊन भविष्याच्या दिशेने आपणा सर्वांनाच नव्हेतर साऱ्या विश्वाला वाटचाल करावयाची असते. भूतकाळात सगळ्याच कांयच्या गोष्टी घडतात किंवा सगळ्याच वाईट गोष्टी घडतात असेही नाही. हे ध्यानात घेऊन ज्या ज्या गोष्टींचा वैयक्तिक तसेच सामाजिक पातळीवर आपल्याला वाईट अनुभव आला असेल तर तो वर्तमानात कटाक्षाने टाळवा आणि जो चांगला अनुभव आला त्याचं सतत स्मरण ठेवावं आणि चांगल्याची पुनरावृत्ती करावी म्हणजे भविष्याचा प्रवास योग्य व उज्वल दिशेने निश्चितच चांगला होतो यावर माझा तरी दृढ विश्वास आहे. आज आजुबाजुचं वातावरण अतिशय दुषित झालेलं आहे. कुणाचाच कुणावर विश्वास राहिला नाही. खरंतर सामान्य माणसाला जगणंच कठीण झालं आहे. हे चित्र सर्वत्र म्हणजे जागतिक पातळीवर होतसं आहे. असं असलं तरी मित्रांनो आपण निराश दिसून चालणार आहे का? कारण आहे त्या परिस्थितीत आहे त्या समाजव्यवस्थेत आपल्याला जगावच लागेल. कुटुंब व्यवस्थेला सांभाळावच लागेल. जर याही परिस्थितीत आम्हाला सुखी जीवन जगायचं असेल तर... जगदूह तुकोबाराय म्हणतात त्याप्रमाणे ठेवीलं अनंते तैसिच रहावे ही वृत्ती जोपासावी लागेल. संत समाजाला कधीही चूकीचे मार्गदर्शन करत नाहीत. देव दुष्टांचा सर्वनाश करण्यासाठी आणि सज्जनांचं रक्षण करण्यासाठी अवतार घेतात तर संत हे समाजाच्या उध्दारासाठीच जन्म घेतात यावर आपला प्रथम विश्वास असला पाहिजे तरच आपल्याला खऱ्या सुखाचा मार्ग सापडेल. म्हणून नवीन वर्षांत पदांपण करताना आपण संतांच्या विश्वाला अनुसरून सकारात्मक विचार करून आपलं जीवन सुखी, समृद्ध कशा प्रकारे करता येईल यात उगवत्या सूर्यालाच विनंती करू की हे सूर्य नारायणा विश्व चैतन्याला. घेऊनी ये।। या अर्भग रचनेत पाहणार आहोत.

वांगले टाकुनी । चांगले ते स्मरू ।।
फलकट सारू । दूर आता ।।१।।

मित्रांनो, मावळच्या वर्षाने आम्हाला असहाय्य असे

चटक दिलेत तशी उबदार अशी उबही दिली आहे हेही लक्षात घेतले पाहिजे. ज्या गोष्टीने आमचा घात केला अशा कोणत्याही व्यसनी किंवा मादक गोष्टींचा कटाक्षाने त्याग करावा आणि ज्या हितकारक गोष्टी कमी असल्या तरी त्यांचा अंगीकार करावा. म्हणजे आपलं आयुष्य निश्चितच सुखी होईल असं मला तरी वाटतं. अहो आयुष्य म्हणजे तरी काय? ऊन-सावलीचा खेळच ना? सुख-दुःखाचा लपंडावच ना? हे जर मान्य असेल तर सुखात हुळून जायचं नाही किंवा अहंकारी व्हायचं नाही आणि दुःखात खडून जायचं नाही किंवा रडतही बसायचं नाही.

थोडक्यात सार स्विकारावे आणि असार टाकावे एवढं जरी या येणाऱ्या नवीन वर्षांत आम्हाला कळालं तरी आपण निश्चितच सुखी समाधानी होऊ. त्यासाठी एक करू की...

सरत्या सालाची । नको प्रतारणा ।।
करू या प्रार्थना । मांगल्याची ।।२।।

मित्रांनो, एक गोष्ट लक्षात ठेवा की, आपण दुसऱ्याची जेवढी निंदा, नालस्ती, प्रतारणा करू तेवढा जास्त त्रास आपल्यालाच होतो. कारण दुसऱ्याकडून आपण अपेक्षा केली आणि ती जर पूर्ण नाही झाली तर त्या अपेक्षाभंगातून या गोष्टी जन्माला येतात आणि त्याचा मत्सरपण आपल्यालाच जास्त होतो कारण त्या अपेक्षा आपण केलेल्या असतात. त्यासाठी कसलीही अपेक्षा ना ठेवता जर व्यवहार केला तर सुखाचं माहित नाही पण दुःख मात्र अजिबात होणार नाही, एवढं मात्र निश्चित. म्हणून 'जो दिया उसका भला, जो नहीं दिया उसका भी भला.' ही भावना ठेऊन जागावे. म्हणून मित्रांनो, सरत्या सालाने आम्हाला चिंतन टिकणारे दोन्हीही नाहीत. चिंतन टिकणारं असतं तो आनंद, समाधान. आणि हे आनंद, समाधान आपल्या सकारात्मक विचार सरणीवर अवलंबून असतं. ही संतांची शिकवण आहे. तिचीच निरंतर उगवत करावी.

एवढे संतांचे संस्कार आपल्या मनावर झाल्यास शेवटी उदास मावळती चैतन्यमय उगवती व्हायला वेळ लागणार नाही. म्हणून... मावळच्या सूर्याला नम्रपणे साष्टांग दंडवत घालतो आणि उगवत्या सूर्याला साष्टांग नमस्कार घालतो आणि नवीन वर्षांच्या हार्दिक शुभेच्छा.

नोंद
वेद कुमाव

मुरग हा तामिळनाडूतील लोकांचा सगळ्यात आवडता देव आहे.

थाईपुसम हा मुरुग देवाचा एक महत्त्वाचा तामिळ सण आहे जो दक्षिण भारतातील हिंदू 'थाई' या तामिळ महिन्याच्या पौर्णिमेला साजरा करतात. यावेळी थाईपुसम हा सण ११ फेब्रुवारी २०२५ रोजी साजरा होणार आहे.

भारताबाहेर, मलेशिया, सिंगापूर, दक्षिण आफ्रिका, श्रीलंका आणि जगभरातील इतर स्थायिक झालेल्या 'तामिळ डायस्पोरा' अर्थात तामिळ समुदायाद्वारेही हा उत्सव खूप मोठ्या

वेल वेल, शक्ती वेल..

प्रमाणात आणि दिमाखात साजरा केला जातो. या दिवशी देवी पार्वतीने राक्षसी सैन्याचा पराभव करण्यासाठी आणि त्यांच्या वाईट कृत्यांचा सामना करण्यासाठी मुरुगनाला एक भाला (वेल) दिला होता. म्हणूनच, थाईपुसम हा वाईटावर चांगल्याच्या विजयाचा उत्सव आहे तर मुरुगनाचा वेल हा अडथळावर मात करण्याची शक्ती, शौर्य आणि आध्यात्मिक सामर्थ्याचे प्रतीक आहे.

थाईपुसमसाठी ४८ दिवसांचे कडक व्रत पाळले जाते. भक्त थाईपुसमसाठी अनेक प्रकारे तपश्चर्या करतात. काही जण शेकडो मैल कावड नेतात, काही जळत्या कोळशाच्या निखाऱ्यांवरून चालतात, जिभ गाल आणि शरीर टोचून घेतात आणि भगवान मुरुग यांच्याकडे कळत नकळत झालेल्या चुकांसाठी, पापांसाठी प्रार्थित पण करतात. या भक्ती क्रियांकडे शुद्धीकरणे एक साधन म्हणून पाहिले जाते. काल ज्यांनी हे व्रत धारण केले, ते ११ फेब्रुवारी २०२५ पर्यंत आता अनवाणी राहतील, या व्रताचे अनेक कडक नियम पाळतील, ४८ दिवस उपवास करतील. वाईट शक्तींच्या विरोधात संघर्ष आणि धर्मावरील संकटाच्या काळात मुरुगनाकडून शक्ती, कुपाटन, संरक्षण व आशीर्वादासाठी त्याला काळाकड वारंवार आवाहन करतील. एखाद्या मोठ्या लढाईवर जाण्याआधी, एखाद्या मोठ्या आव्हानाला सामोरे जाताना हे व्रत करण्याची हजरो वर्षांची परंपरा आहे.

१९८९ मध्ये तामिळनाडू राज्य विधानसभेत जयललिता यांचा भरसभेत फार वाईट अपमान करण्यात आला. त्यांच्यावर शारिरीक हल्ला करण्यात आला आणि त्यांच्या पदरावर हात टाकण्यात आला. अशाप्रकारे अपमानित करण्यात आले, तेंव्हा त्याच सभेत जयललिता यांनी रुद्रावतार घेत, डीएमके सरकारला पायउतार करायची शपथ घेऊन विधानसभा सोडली होती. जयललिता यांना

लोकां प्रेमाने 'अम्मा' म्हणायचे, आणि त्यांचा हा अपमान प्रत्येक तामिळ माणसाला आपल्या मातेचा अपमान वाटला होता. दोन वर्षांनंतर, करुणानिधी यांचा दारुण पराभव करत अम्मा सत्तेवर आल्या आणि त्यानंतर करुणानिधी यांची त्यांच्या राहत्या घरातून वरात काढली. तेंव्हा त्यांची लुंगी जागेवर राहणार नाही, याची त्यांनी खात्री करून घेतली!! जयललिता प्रचंड धर्माभिमानी होत्या आणि मुरुग देवाच्या खूप मोठ्या भक्त होत्या. त्यांनी या देवाची गाणी पण म्हटली आहेत. याच करुणानिधी यांचे पुत्र तामिळनाडूत आज सत्तेत आहेत. यांच्या राजवटीत प्रष्टाचाराच्या आणि बलात्काराच्या घटना रोज समोर येत आहेत. वाळवंटातून आलेल्या धर्माच्या लोकांचे लांगुलचालन करताना हिंदुत्वाच्या पदराला पण त्यांनी हात टाकला आहे. अशी उदुंबूडी झाली, याचा अर्थ यांची सत्तेतून पायउतार होण्याची वेळ जवळ आली आहे.

तामिळनाडूचे भाजप नेते के.अण्णामलई यांनी थाईपुसमचे व्रत धारण केले आहे! फक्त ४८ दिवसच नाही, तर डीएमकेला सत्तेतून पायउतार करेपर्यंत पायात पादत्राणे घालणार नाही असा संकल्प त्यांनी हे व्रत सुरु करताना केलाय! हे ४८ दिवस ते सर्व निमत मुरुग देवाच्या वेल वेल वेल. एकीकडे मुरुगनाची उपासना करत असताना, दुसरीकडे ब्लॉकबस्टर 'डीएमके फाईल्स' सिरीजचे आता रोजच्या रोज नवे एपिसोड रिलीज होणार आहेत. विचारांची लढाई विचारांनी, तर रस्त्यावरची लढाई रस्त्यावर लढायला भाजप सज झाला आहे. डीएमकेच्या विरोधात आता आरणपची लढाई होणार, याचे हे स्पष्ट संकेत आहेत. तामिळनाडूचे गुळगुळीत आणि मिळमिळीत नाही, तर उग्र आणि तडकभडक राजकारण प्रिय आहे. तामिळनाडूचे राजकारण फांलो करणाऱ्या लोकांसाठी पुढचा कडक प्रचंड इंस्टेस्टिंग उरणार आहे. के.अण्णामलई यांना माझ्या शुभेच्छा.

राजकारण साध्य करण्यासाठी काहीही!

विश्वकथांचा

मल्हाव कृष्ण गोवदले

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघामध्ये कार्यकर्ता निर्मितीची कार्यपद्धती म्हणून सतत काहीतरी कार्यक्रम चालू असतात. दैनंदिन शाखेवरचे खेळ, कवायत, व्यायाम, कथाकथन, गीतगायन, बौद्धिक मुक्तचिंतन हे तर झालेच. शिवाय उत्सव, साप्ताहिक मिलन, मासिक मिलन, मासिक बौद्धिक वर्ग, मासिक निवासी वर्ग, दिवाळी वर्ग, हेमंत शिबिर, उन्हाळी संघ शिक्षा वर्ग, चंद्रनाचा कार्यक्रम, रक्तचंद्रनाचा कार्यक्रम असे काही ना काही उपक्रम सतत वर्षभर चालू असतात. स्वयंसेवक पुन्हा पुन्हा एकत्र येत असतात. घुसळण होत असते. यातूनच कार्यकर्ता हळूहळू घडत असतो. यापैकी सहा उरलेल्या उत्सवांना स्थानिक पातळीवरचा एखादा वजनदार माणूस अध्यक्ष म्हणून बोलवावा, असा संकेत आहे. अनेकदा असा माणूस हिंदुत्वविरोधी सुद्धा असतो. पण त्याची हरकत नसल्यास त्याला अध्यक्ष म्हणून बोलावले जाते. यामागे अनेक उद्देश असतात.

एकदा मी स्वतःच एका उत्सवाचा प्रमुख वक्ता होतो. स्थानिक शाखा कार्यवाहाने मला आधी कल्पना दिली की, आपले आजचे अध्यक्ष हे एक स्थानिक राजकीय कार्यकर्ता आहेत. त्यांचा पक्ष हिंदुत्वविरोधी आहे. पण हे कार्यकर्ते तडफदार आहेत. लोकांची कामे

करतात. त्यांच्या पक्षाच्या अन्य नेत्यांपेक्षा तुलनेने कमी भ्रष्ट आहेत. मी त्या दिवशीच्या भाषणात 'आय चाणक्य आणि त्यांचे प्रशासन' असा सर्वसाधारण विषय मांडला. आय चाणक्यांनी अडीच हजार वर्षांपूर्वी लिहून ठेवलेली अनेक मार्गदर्शक तत्त्वे आजही कशी चिरंतन आहेत. कालबाह्य ठरलेली नाहीत, याची अनेक उदाहरणे देताना मी काही घटनाही सांगितल्या. बोलण्याच्या ओघात मी म्हटले, "आज आपण प्रशासकीय अधिकारी असू वा नसू राजकीय कार्यकर्ता असू वा नसू; परंतु संघ स्वयंसेवक या नात्याने आपण सार्वजनिक, सामाजिक कार्यकर्ते नक्कीच आहोत. तेव्हा आचार्यांनी प्रशासकीय अधिकाऱ्यांसाठी, सत्ताधऱ्यांसाठी घालून दिलेले एक महत्त्वाचे मार्गदर्शक तत्त्व आपणही पक्के लक्षात ठेवले पाहिजे, सतत जपले पाहिजे. ते म्हणजे, 'स्त्रियः पानम् च वर्जयेत्' - 'स्त्रिया आणि मद्यपान वर्ज्य करा.' संघाच्या उत्सवात इतर सर्व गोष्टींप्रमाणेच 'वक्त्याचे चहापान' हा एक महत्त्वाचा कार्यक्रम असतो. स्थानिक संघ स्वयंसेवक, वक्ता, अध्यक्ष यांच्या अनौपचारिक गप्पा या कार्यक्रमात होत असतात. वर उल्लेख केलेल्या भाषणानंतर चहा पिताना अध्यक्ष मला म्हणाले, 'शिक्षक, मला ओळखलं का?' संघामध्ये समाळेच जण एकमेकांना नावापुढे 'जी' हे उपपद लावून सन्मानाने संबोधतात. पण जर कुणी कुणाला 'शिक्षक' म्हटले, तर त्याचा अर्थ असा असतो की, शाखेवर, शिबिरात, वागांत कुठेही ते दोघे जण शिक्षक आणि शिक्षार्थी म्हणून एकत्र आले असले

पाहिजेत. मी अर्थात त्यांना ओळखले नव्हते. मग त्यांनी मला खाणाखुणा सांगितल्या की, "अमक्या हेमंत शिबिरात तुम्ही आमचे गण शिक्षक होतात. मी त्यावेळी अमक्या नगरातला स्वयंसेवक होतो इत्यादी." मग आता कुठे असता, काय करता या बरोबरच अपरिहार्यपणे प्रश्न आला की, हिंदुत्वविरोधी राजकीय पक्षामध्ये का गेलात? यावर ते नुसतेच हसले. मी देखील फार ताणून धरले नाही. कुठेही राहा, मनात हिंदुत्व जागे ठेवा, एवढे म्हटले आणि जवळच्या रेल्वे स्थानकाकडे निघालो. तेवढ्यात अध्यक्ष माझ्या आगदीजवळ येऊन खाजगी आवाजात मला म्हणाले, 'शिक्षक, मला माफ करा. पण तुम्ही आय चाणक्यांचे जे सूत्र मद्याशी सांगितलं, ते मला कुठेही टोचलं. अहो, स्त्रिया आणि मद्यपान वर्ज्य करा, तर मग काय करा? अहो, या गोष्टींसाठी तर माझ्यासारखे लोक राजकारणात येतात आमि या गोष्टी आम्हाला हिंदुत्वविरोधी पक्षातच मनःपूत करता येतात. पण असो. मी लक्षात ठेवो.' आता या किश्यातले तात्पर्य फक्त लक्षात ठेवा आणि एका विलक्षण घटनाक्रम कडे पाहा. पामेला डिव्ही ही एकोणिस वर्षांची सुंदर तरुणी लंडनच्या 'फॉरिन ऑफिस'मध्ये म्हणजे परराष्ट्र खात्याच्या सचिवालयतात फ्रेंच ते इंग्रजी भाषांतरकार म्हणून नोकरी करू लागली. ब्रिटिश फॉरिन ऑफिस हे अत्यंत प्रतिष्ठित आणि त्याहीपेक्षा संवेदनशील राजकीय घटनांचा केंद्रबिंदू होते. तिथे कुणा मध्यमवर्गीय कारकुनी पेशातल्या वर्गरे लोकांना प्रवेशच नसे. पामेला डिव्ही साधी भाषांतरकार कारकून असली तरी तिचा बाप एडवर्ड डिव्ही हा बॅंकेत म्हणजे उभारवा होत.

ब्रिटिश राजदरबारात उमरावांच्या काऊंट, व्हायकाऊंट, ड्यूक बॅंकेत अशा वेगवेगळ्या श्रेणी आहेत. ते १९३९ साल होते. कोणत्याही क्षणी अॅडॉल्फ हिटलर युरोपात महायुद्ध होऊन राहणार, हे जाणल्यांना स्वच्छ दिसत होते आणि ब्रिटनचा तत्कालीन शांतताप्रिय पंतप्रधान नेव्हिल चॅम्बेलेन हा ते युद्ध टाळण्यासाठी जिवाचा आटापिटा करत होता. विन्स्टन चर्चिल यावेळी सत्तारूढ पक्षामध्ये नव्हता. पण युद्ध अटळ आहे आणि एकदा ते सुरू झाल्यावर ब्रिटनचे पंतप्रधानपद आपल्याकडे येणार, हे द्रष्ट्या चर्चिलला स्पष्टपणे दिसत होते. त्यामुळे एकदा आपण सत्तारूढ झालो की, हिटलरपासून ब्रिटनचे आणि एकंदरीतच युरोपचे रक्षण कसे करायचे, याच्या सैनिकी आणि राजकीय योजना आखण्यात तो पूर्णपणे बुद्धून गेला होता. यावेळी त्याचा २८ वर्षांचा मुलगा रॅडॉल्फ चर्चिल हा काय करत होता? मोठ्या बापांची वाढ्यात पोरं जे करतात तेच, म्हणजे जुगार खेळणे, दारू पिणे आणि पोरी फिरवणे. तर एवंगुणविशिष्ट रॅडॉल्फ महाराजांच्या दृष्टीला बॅंकेत डिव्हीची पोरगी पामेला ही पडली. आता झाले होते असे की, अनेक लफडी करून रॅडॉल्फ कंटाळला होता. वय २८ झाले होते. आता लमन करून स्थिर व्हावे असे त्याला वाटू लागले. पण आश्चर्य म्हणजे ड्यूक ऑफ मार्लबरोच्या या विद्यमान होतकरू वारसाला एका पाठोपाठ एक आठ मुलींनी नकार दिला. पामेलाने मात्र त्याला होकार दिला. झटपट लग्न झाले. वर्षभरातच

एक मुलगा झाला. त्याचेवेली एका पोटनिवडणुकीत विजयी होऊन रॅडॉल्फ खासदार झाला. पण आता घटना कमालीच्या वेगाने घडत होत्या. दुसरे महायुद्ध धडाडून पेटले होते. पंतप्रधान बनलेला विन्स्टन चर्चिल नवनव्या युद्ध योजना आखणे आणि त्याची धडाक्याने कार्यवाही करवून घेणे, यात कमालीचा व्यस्त होता. त्याची बायको क्लेमेटाईन आणि सून पामेला या देखील त्याला लागेल ती मदत करत होत्या. तर रॅडॉल्फ हा ब्रिटिश कमांडो दलात भरती होऊन इजिप्तमध्ये गुप्त कामगिरीवर रवाना झाला होता. विन्स्टन चर्चिलला स्पष्टपणे असे दिसत होते की, हिटलरचा झंझावात रोखणे एकट्या ब्रिटनला अशक्य आहे. पहिल्या महायुद्धाप्रमाणेच अमेरिका यात उतरली, तरच आशा आहे. अन्यथा हिटलर जिंकणार. ही गोष्ट तो पुन्हा पुन्हा अमेरिकन राष्ट्राध्यक्ष फ्रँकलिन रूझवेल्ट याला पटवू पाहत होता. पण रूझवेल्टचा सत्ताधारी डेमोक्रेटिक पक्ष आणि विरोधी रिपब्लिकन पक्ष यामधील फार मोठ्या संख्येने खासदारांचे मत विरुद्ध होते. 'युरोपच्या घाणेरड्या राजकारणात आम्ही का पडवावे? युरोपच्या राणांगणावर आम्ही आमची तरुण पोरं मरायला का पाठवावीत?' असे त्यांचे ठाम प्रतिपादन होते. रूझवेल्ट त्यांच्या विरुद्ध जाऊ शकत नव्हता.

रूझवेल्टच्या अतिशय विश्वासताला लंडनमधला राजदूत हॅरी हॉपकिन्स हा देखील याच मताचा होता. चर्चिल स्वतः हरप्रकारे रूझवेल्टला युद्धात उतरण्यासाठी मनवत होताच, पण हॉपकिन्सने सुद्धा जर चर्चिलच्या मताला दुजोरा दिला तर विरोधी लॉबी हळूहळू विरघळली असती. पण हे कसे घडवावे? सापडला. चर्चिलला उपाय सापडला. चर्चिलच्या २१ वर्षांच्या सुनेने, पामेलाने ५१ वर्षांच्या हॉपकिन्सला पटवला. आगदी १०, डाऊनिंग स्ट्रीट या पंतप्रधान निवासातच पंतप्रधानांची सून आणि अमेरिकन राजदूत यांचे प्रकरण रंगले. परिणाम अगदी चर्चिलला हवा तसा घडला. हॉपकिन्सचा युद्धविरोध पूर्णपणे मावळून तो रूझवेल्टला, अमेरिकेने युद्धात

उतरणे व्यापारीदृष्ट्या कसे फायद्याचे आहे हे पटवून देऊ लागला. धंद्यात फायदा म्हटल्यावर विरोध करणारे खासदार पण हळूहळू नरमत चालले. आता पुढचा नंबर लागला अँव्हेले हॅरिमान याचा. हॅरिमान हा देखील रूझवेल्ट यांचा युरोपीय देशांसाठीचा विशेष दूत होता. अमेरिकन सरकारने युद्धमान राष्ट्रांसाठी 'लेन्ड लीझ' नावाचे धोरण आखले. युरोपीय राष्ट्रांना अमेरिका अन्नधान्य, कपडा, हत्यारे, वाहने सर्व काही माफक व्याज दराने पुरवेल. कर्ज परतफेड सावकाश करा. मात्र त्या-त्या देशाच्या भूमीवर किंवा समुद्रात अमेरिका म्हणिल तिथे तिला सैनिकी तळ उभारू द्यावा, असे हे धोरण होते. चर्चिलला या धोरणाद्वारे संमत झालेल्या रकमेतला सर्वात मोठा वाटा हवा होता. पामेला चर्चिल कामाला लागली. २१ वर्षांची पामेला आणि ५० वर्षांचा हॅरिमान. परिणाम, हॅरिमानचे अमेरिकेतले मदतनीस गोंधळून गेले की, मदत निर्धीतली जास्तीत जास्त रक्कम ब्रिटनकडे वळविण्यास हॅरिमान साहेब एवढे आग्रही का? तब्बल ४० कोटी २० लक्ष डॉलर्स किमतीचे अन्नधान्य आणि शस्त्रास्त्रे एकट्या ब्रिटनला मिळाली. कोलंबिया ब्रॉडकास्टिंग सर्व्हिस ऊर्फ सी. बी. एस. ही ख्यातनाम अमेरिकन रेडिओ कंपनी होती. एड मरो हा सी. बी. एस. चा युद्ध वातावरण रोज युरोपातल्या विविध रणभूमीवरून युद्धाचे समालोचन करायचा आणि लक्षावधी अमेरिकन ते न चुकता तो कार्यक्रम ऐकायचे. युद्ध समालोचन करावे तर ते एड मरोनेच, इतकी अफाट लोकप्रियता त्या कार्यक्रमाला आणि एड मरोच्या आवाजाला, शैलीला मिळाली होती. चर्चिलने आपले पामेला रूपी मोहजाल एड मरोवर पण फेकले. मग एडच्या बातमी पत्रांमधून पुन्हा पुन्हा, नाझींनी युरोपात कसा उच्छाद मांडला आहे नि सर्व सामान्य माणसाच्या बचावासाठी अमेरिकेने सर्व शक्तिनिशी युरोपात मदत करणे कसे आवश्यक आहे, हे पुन्हा पुन्हा येऊ लागले. अमेरिकन जनमानस टोकाच्या युद्धविरोधाकडून पूर्णपणे युद्ध अनुकूल होत गेले. आता विचार करून पाहा. एखाद्या देशाचा पंतप्रधान देश युद्धात जिंकवा म्हणून आपल्या सुनेला 'वापरू' शकतो. मग त्याच देशाचा व्हॉईसरॉय बायकोचा 'वापरू' का करू शकणार नाही? या अमुक देशाला नाईलाजाने स्वातंत्र्य द्यावे लागत आहे. मग ते देण्यापूर्वी त्या देशाला शक्य तितका विभाजित करून ठेवायचा आहे. पण त्या देशाचे नेते कदाचित याला तयार होणार नाहीत. मग गरज पडल्यास व्हॉईसरॉयची बायको वापरा, पण विभाजन घडवा. राजकारणासाठी काहीही! येतंय का लक्षात? (लेखक प्रसिद्ध स्तंभलेखक आहेत.)

हवामान बदलावर चर्चा होते, जागतिक परिघात होतात. जग २०५० पर्यंत कार्बनमुक्त करण्याची भाषा होते. ठराव होतात. परिषद संपली की पुढच्या वर्षापर्यंत यासंदर्भातील धूळ झटकली जात नाही. याला काही शहरे, काही देश अपवाद आहेत. जगाने ठरवून दिलेल्या मुदतीच्या २५ वर्षे अगोदरच कोपनहेगन ही जगातील पहिली 'कार्बन न्यूट्रल' राजधानी बनणार आहे. या शहराने हे कसे साध्य केले?

पर्यावरण

मिलिट्र बॅंडाळे

डेन्मार्कची राजधानी कोपनहेगन ही जगातील पहिली कार्बन न्यूट्रल राजधानी बनणार आहे. इतर राजधान्यांनी २०५० पर्यंत शून्य कार्बन उत्सर्जनाचे उद्दिष्ट ठेवले आहे, तर कोपनहेगन हे लक्ष्य २०२५ पर्यंत साध्य करण्यासाठी गेल्या दहा दशकापासून काम करत आहे. २००९ मध्ये, तेथे नवीन योजना लागू करण्यात आली. तिचा मुख्य उद्देश २०२५ पर्यंत जगातील पहिले कार्बनमुक्त राजधानी, महानगर तयार करणे हा आहे. पाँवर प्लाण्टमध्ये कृत्रिम स्कीइंग स्लोप तयार करण्याची कल्पना कोपनहेगनचे माजी महापौर चो अस्मस केजेलेगार्ड यांनी मांडली होती. १९९० च्या दशकात त्यांनी कोपनहेगनला युरोपची पर्यावरणीय राजधानी बनवण्याची कल्पना सुचवली. गुणवत्तेबरोबरच सातत्यपूर्ण विकासासाठी जिवंतपणा म्हणता येईल, असे ते म्हणतात.

हवामानबदल थांबवण्याच्या प्रयत्नांचा एक भाग म्हणून त्यांनी स्वतःची 'ग्रीन इनोव्हेशन' ही कंपनी स्थापन केली. स्कॅंडेनेव्हियन देशांमधील सर्वात मोठी बांधकाम कंपनी 'एनसीसी'चे व्यवसाय विकास आणि सार्वजनिक व्यवहार संचालक मार्टिन मैथॅथ म्हणतात की जगातील अनेक देश व्यावसायिक फायद्यासाठी निसर्ग आणि पर्यावरणाची काळजी घेत नाहीत; परंतु डेन्मार्कमध्ये तसे नाही. आज आपण काय करतो आहोत आणि येणाऱ्या पिढीसाठी काय सोडणार आहोत, यावर गंभीर विचार करण्याची उर्दनिश लोकांची मानसिकता आहे. डेन्मार्कच्या मोठ्या कंपनी दीर्घ मुदतीचा विचार करून काम करतात.

जगातील सर्वोत्कृष्ट शहरांमध्ये गणले जाणारे कोपनहेगन शहर झीलँड आणि अमागोर बेटांवर वसले आहे. हे शहर जगभरातील

कोपनहेगन होणार पहिली 'कार्बन न्यूट्रल' राजधानी

पर्यटकांसाठी स्वागतिशा कमी नाही. कार्बन उत्सर्जन कमी करण्यासाठी कोपनहेगनमधील प्रत्येक जण दैनंदिन कामासाठी चालणे, सायकल किंवा सार्वजनिक वाहतूक निवडतो. फार कमी लोक रस्त्यावर गाड्या घेऊन दिसतात. एवढेच नाही, तर २००५ पासून शहराचे कार्बन उत्सर्जन ४२ टक्के कमी झाले आहे.

हवामानबदलाचा वेग रोखण्यासाठी कोपनहेगन वेगाने पुढे जात आहे. हे जगातील इतर लोकांसाठी एक चांगले उदाहरण आहे. शहरात १०० नवीन विंड टर्बाईन बसवून बिजेचा वापर २० टक्के कमी करण्यात आला आहे. ६० हजार चौसट मीटर नवीन सौर पॅनेल आणि घरे गरम ठेवण्यासाठी लागणारी ऊर्जा अक्षय ऊर्जेद्वारे साध्य करण्याचे शंभर टक्के उद्दिष्ट साध्य केले आहे. पायी चालून, सायकल किंवा सार्वजनिक वाहतूकीने जास्तीत जास्त ये-जा केली जाते. सध्या हा आकडा ३५ टक्क्यांच्या जवळ आहे. बायोर्गस बनवण्यासाठी शहरातून निर्माण होणाऱ्या सॅनिटरी कचऱ्याचा वापर केला जातो. यामुळे स्वच्छता आणि पर्यावरण या दोन्हीचे संरक्षण होते. कोपनहेगन 'कार्बन न्यूट्रल' शहर म्हणून जागतिक आदर्श निर्माण करत आहे. हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी, हरित अर्थव्यवस्थेला चालना देणे, ऊर्जा पुरवठ्याचे शाश्वत स्रोतांपर्यंत संक्रमण करणे, इमारतींमध्ये हरित तंत्रज्ञानाचा समावेश करणे, कचरा व्यवस्थापन सुधारणे आणि वाहतूक आणि सार्वजनिक पायाभूत सुविधा मजबूत करणे याकडे विशेष लक्ष दिले जात आहे. त्यामुळे हवामानबदलाचा सामना करण्याकामी या शहराचा पूर्ण सहभाग आहे.

शाश्वत विकासाचे ध्येय साध्य करण्यावर प्रत्येकाचा भर

आहे. कोपनहेगनचे 'हीटिंग नेटवर्क' ही जगातील सर्वात मोठी एकात्मिक जिल्हा 'हीटिंग सिस्टम' आहे, जी या शहरातील ९८ टक्के इमारतींना गरम करते. ही यंत्रणा चालवण्यासाठी कोळसा, तेल आणि नैसर्गिक वायूची आवश्यकता नसते. यामुळे कार्बन उत्सर्जन कमी होऊ शकते. दुसरीकडे, तेथील इमारतींना थंड करण्यासाठी बंदरातून पाणी घेतले जाते. त्यासाठी पाईपलाइनचे विस्तृत जाळे उभारण्यात आले आहे. याव्यतिरिक्त, १०० पवन टर्बाईन, हजारो चौरस मीटर सौर पॅनेल आणि सॅनिटरी कचऱ्याचे बायोर्गसिफिकेशन यासारखे टप्पे हे लक्ष्य साध्य करत आहेत. त्याच वेळी, कोपनहेगनने २०२५ पर्यंत शंभर टक्के अक्षय ऊर्जा वापरण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. कोपनहेगनमध्ये पवन आणि भू-आण्विक ऊर्जेच्या वापरावरही विशेष भर दिला जात आहे. इतकेच नाही, तर तिथला ७५ टक्के प्रवास पायी किंवा सार्वजनिक वाहतूकीने केला जातो.

२०२५ पर्यंत शहरातील बहुतांश कार वीज, हायड्रोजन किंवा जैवंध्यावर चालतील. हे शहर सायकलने प्रवास करण्यासाठी पूरक बनवण्यात आले आहे. यामुळे बहुतेक लोक सायकलप्रवासाला प्राधान्य देतात. शहराची हवामान योजना हरित शिक्षण आणि पर्यावरणपूरक जीवनशैलीला प्रोत्साहन देत आहे. पर्यावरणपूरक कामासाठी कर्मचारी आणि कामगारांनाही प्रशिक्षण दिले जात आहे. बालवाडी आणि रुग्णालये यासारख्या सार्वजनिक ठिकाणी कमी मांस देण्यासारखी धोरणे लागू करण्यात आली आहेत. त्याचा पर्यावरणावर सकारात्मक परिणाम होत आहे. या सर्वसमावेशक प्रयत्नांद्वारे कोपनहेगन केवळ हरित आणि 'स्मार्ट शहर' बनण्याच्या

दिशेने वाटचाल करत नाही, तर शाश्वत विकासासाठी जागतिक प्रेरणा बनत आहे. 'कोपनहेगन मॉडेल' स्पष्ट करते की, शहरीकरण आणि शाश्वत विकास परस्परविरोधी नाहीत, तर योग्य दृष्टिकोन आणि नियोजित प्रयत्नांद्वारे एकमेकांना पूरक ठरू शकतात. २०२५ पर्यंत निव्वळ शून्य कार्बन शहर आणि जगातील पहिले 'कार्बन न्यूट्रल' शहर बनण्याची या डॅनिश राजधानीची महत्वाकांक्षा आहे. हे शहर शांतता, जीवनशैलीचा दर्जा, प्रादेशिक संघटना, हिरव्यागार जागा, सायकल लेन आदींसाठी ओळखले जाते. जुन्या आणि आधुनिक जीवनशैलीचा मेळ घालणारी वास्तुकला आणि एक 'स्मार्ट सिटी' म्हणून स्थान देणारा तांत्रिक विकास यामुळे कोपनहेगन जगातील सर्वोत्तम शहरांपैकी एक मानले जाते. आर्थिक स्थैर्य देणारे, चांगल्या पायाभूत सुविधा देणारे शहर म्हणून कोपनहेगनची ओळख आहे. डेन्मार्कची लोकसंख्या १३ लाख असून सतत वाढत आहे. त्यात जीवनाचा दर्जा आणि आर्थिक वाढ राखण्यासाठी मोठे बदल आवश्यक आहेत. कोपनहेगन नगरपालिका २००९ पासून कार्बन डायऑक्साइड उत्सर्जन कमी करण्यावर लक्ष केंद्रित करत आहे. हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी हे शहर सतत ऊर्जा वापरावर लक्ष केंद्रित करत आहे. उर्जेच्या वापरात कपातीसह हरित उर्जेचे उत्पादन वाढवण्यावर या शहराचा भर आहे. म्हणजे येथे नूतनीकरणयोग्य स्रोतांपासून स्वच्छ ऊर्जेची निर्मिती केली जात आहे.

२०२५ पर्यंत वीज आणि उष्णता उत्पादन पवन आणि भू-आण्विक ऊर्जेवर आधारित असेल. वीज आणि उष्णतेसाठी गुंतवणुकीचा काही भाग ऊर्जा कंपन्यांकडून उचलला जाईल आणि कोपनहेगन नगरपालिका कर्जाच्या स्वरूपात आर्थिक सहाय्य प्रदान करेल. उदाहरणार्थ, पवन टर्बाईन किंवा भू-आण्विक ऊर्जा संयंत्रांच्या बांधकामासाठी ही मदत असेल. वाहतूकीच्या बाबतीत शहराने हिरवी गतिशीलता अंगीकारली आहे. हे शहर लोकांना सायकलवरून फिरण्यासाठी उत्तम प्रकारे डिझाईन केले आहे. कारण त्याचे सायकल मार्ग लोकांना एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जास्तीत जास्त २० मिनिटांमध्ये पोहोचवू शकतात. सार्वजनिक वाहतूक हुशारीने कार्य करते. तिथे डिजिटल चिन्हांद्वारे लोकांना ते वापरू इच्छीत असलेल्या वाहतूकीबद्दल त्वरित माहिती मिळते. इथे इलेक्ट्रिक बस आहेत, सर्वत्र स्वयंचालित आहेत आणि ड्रायव्हरशिवाय चालतात. येथे 'एस ट्रेन' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या प्रवासी गाड्या इलेक्ट्रिक आहेत आणि प्रत्येकाला विनामूल्य सायकल चालवण्याची सुविधा देतात. शहर आणि आसपासच्या कोणत्याही ठिकाणी सार्वजनिक वाह-पूक सडक आणि जलद पोहोचवते. यथील लोक मोठ्या प्रमाणात इलेक्ट्रिक कार वापरत असून नगरपालिका याला प्रोत्साहन देते. सध्या या शहराच्या विविध भागांमध्ये दिवसाच्या उरविक वेळेत सायकलींची संख्या खूप जास्त असल्याचे दिसून येते. कोपनहेगन नगरपालिका कंपनी, पथदिवे, इमारत बांधकाम आणि कर्मचाऱ्यांच्या नोकऱ्यांचे नियमन करण्यासाठी ही मोठी बांधिलकी मानून काम करत आहे. कोपनहेगन नगरपालिका स्वतःला 'हवामान कंपनी' म्हणवते.

या वचनबद्धतेमध्ये केवळ गुंतवणूक, समर्थन आणि वचनबद्धता नाही, तर पर्यावरण शिक्षणातला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि पर्यावरणपूरक कृतींना प्रोत्साहन देण्यासाठी कर्मचारी आणि कामगारांना प्रशिक्षण दिले जाते. या योजनेत असलेली मोठी गुंतवणूक स्वच्छ, शाश्वत, बुद्धिमान शहरामध्ये दिसून येईल. त्यात जीवनाचा दर्जा सात वाढत जाईल. शहराच्या विविध भागांमध्ये मोठे हिरवे क्षेत्र पसरले आहे. ते मनोरंजन, विश्रंती आणि निसर्गाशी जोडण्यासाठी वापरले जाते. (लेखक वन्यजीव आणि पर्यटनविषयक अभ्यासक आहेत.)